

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

RESPUBLIKA
TA'LIM MARKAZI

UMUMIY O'RTA TA'LIMNING
MILLIY O'QUV DASTURI

ADABIYOT

LOYIHA

MUNDARIJA

1. FILOLOGIYA FANLARI TAVSIFI	4
1.1. Filologiya fanlari tavsifi va integratsiyasi	4
2. FILOLOGIYA FANLARI BLOK MODULI BO'YICHA MAKTAB BITIRUVCHILARIGA QO'YILADIGAN TALABLAR	7
2.1. Nutqiy kompetensiya	7
2.2. Lingvistik kompetensiya	7
2.4. Filologiya fanlari orqali tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar	8
3. UMUMIY O'RTA TA'LIMDA ADABIYOT FANINI O'QITISH....	9
3.1. Adabiyot fanini o'qitish Konsepsiyasi	9
3.2. Maktab bitiruvchilariga adabiyot fani bo'yicha qo'yiladigan talablar.....	24
3.3. Adabiyot fani bo'yicha o'quvchilarga sinflar kesimida qo'yiladigan talablar	24
4. ADABIYOT FANI O'QUV DASTURLARI	32
4.1. Tushuntirish xati	32
4.2. Adabiyot, 5-sinf.....	37
4.3. Adabiyot, 6-sinf.....	39
4.4. Adabiyot, 7-sinf.....	41
4.5. Adabiyot, 8-sinf.....	43
4.6. Adabiyot, 9-sinf.....	44
4.7. Adabiyot, 10-sinf.....	47
4.8. Adabiyot, 11-sinf.....	49
5. BAHOLASH.....	51
5.1. Sinflar kesimida baholanadigan kompetensiyalar, baholash usullari va mezonlari	51

FILOLOGIYA FANLARI TAVSIFI VA INTEGRATSIYASI

Filologiya fanlari ona tili, adabiyot, o'zbek tili (ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablar uchun), qardosh tillar (qozoq, qirg'iz, tojik, turkman, qoraqalpoq), rus tili (ta'lim rus va o'zbek tilida olib boriladigan maktablar uchun) o'quv predmetlarini qamrab oladi hamda ularning o'zaro aloqadorligini ta'minlaydi.

O'quvchilarga tilni o'qitish orqali shu til bo'yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to'rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish amallari bo'yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko'nikmalar me'yorini rivojlantirish, bunda o'qishda, mehnat jarayonida va oilada, jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o'qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o'z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirishish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi.

Adabiyot so'z san'atidir. Shu sababli ham ona tilini puxta o'zlashtirmasdan turib, adabiyotning go'zalligini va qudratini anglab bo'lmaydi. Ona tili va adabiyot darslarida amalga oshirish lozim bo'lgan asosiy masala o'quvchilarda so'zga qiziqish va e'tibor hissini muntazam sur'atda o'stirib borishdan, ularga so'zning ahamiyatini, turli matnlarda tutgan o'rnini tushuntirishdan iborat. Fanlararo bog'lanishni tafakkurning rivojlanishiga qiyoslash mumkin. Fanlarni o'zaro bog'lab o'rganish u yoki bu fan bo'yicha o'rganilayotgan voqea va hodisa haqida o'quvchida jonli mushohada qilish malakasini o'stiradi, bu bilan o'quvchi voqea, hodisa haqida aniq tasavvurga ega bo'ladi. O'qituvchi ona tili, adabiyot, o'zbek tili fanlarini boshqa fanlar bilan uzviy bog'lagan holda ta'lim berar ekan, yangi materialni bayon qilish, mustahkamlash jarayonida, shuningdek, takrorlash, umumlashtirish vaqtida u yoki bu mavzu yuzasidan o'rni bilan bog'lanishli, o'quvchilarni mantiqiy, tahliliy mushohadaga chorlovchi turli mazmunga oid matnlardan foydalanadi. Bunday matnlardan foydalanish o'quvchilarni kreativ fikrlashga, matnni tushunishga, bilimi va dunyoqarashining boyishiga xizmat qiladi.

Milliy ma'naviyatni egallash o'zbek xalqining boy tarixi, milliy qadriyatlarini, urf-odatlarini va ularni o'zida aks ettirgan boy adabiy-badiiy meros bilan yaqindan tanishish, uni o'qib o'rganish, milliy an'analar, bayramlar, urf-odatlar asosida shakllangan milliy madaniyat, shuningdek, umuminsoniy qadriyatlarni singdirishni taqozo etadi. O'zbek adabiyotining ixcham va go'zal namunalari, xalqning tarixiy, madaniy hayotiga xos muhim lavhalar, jahon milliy madaniyatiga hissa qo'shgan o'zbek xalqi vakillarining ijodiy merosini o'rganish ham ko'zda tutiladi. Bunda o'rganilayotgan so'z va so'z shakllarini to'g'ri talaffuz qilish hamda yozish, so'zni grammatik jihatdan to'g'ri shakllantirish, so'zlarni o'rinli tanlash va sintaktik-uslubiy

jihatdan to'g'ri baholay olish, jumla tuzishda va nutq ohangini belgilashda adabiy til imkoniyatlaridan o'rinli foydalanish talab etiladi. Til o'rganishda uzluksiz ta'limning boshlang'ich va umumiy o'rta bosqichlarida til ta'limining lisoniy, lingvopsixologik, sotsiopsixologik va paralingvistik xususiyatlari va, muhimi, umumdidaktik va o'ziga xos metodik xususiyatlardan kelib chiqqan holda hosil qilinadigan nutqiy-kommunikativ, grammatik va umumtarbiyaviy vazifalar belgilanadi.

Ona tili fani faqat grammatik me'yorni o'rgatuvchi fan sifatida emas, balki o'quvchining ixtiyoriy mavzudagi, fanlar kesimidagi matnlarni tinglab tushunishiga, to'g'ri o'qishiga, orfoepik va orfografik me'yorlarni rivojlantirishga xizmat qiladigan fandır. O'quvchi mantiqiy, tanqidiy, kreativ fikrlashi uchun ona tili darslarida o'qib tushunishga e'tibor qaratiladi. Ona tilini puxta o'zlashtirgan o'quvchi boshqa fanlarni qoniqarli o'zlashtiradi. O'qish savodxonligi mukammal bo'lgan o'quvchi boshqa fanlarda o'rganayotgan matnlarni o'qish orqali mantiqiy, tanqidiy, ijodiy (kreativ) fikrlaydi, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish layoqati rivojlantiriladi. Shuningdek, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan xalqaro baholash dasturi (PISA, PIRLS) talablariga mos keladigan matnlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy topshiriqlarni matnlarning mazmuniga singdirish o'qituvchi oldidagi asosiy vazifalardan biri sanaladi. Bunda matnni tushunish, tanqidiy, tahliliy fikrlash, munosabat bildirish malakalarini shakllantirish ko'zda tutiladi.

Ona tili fani o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgarlar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy (kommunikativ) kompetensiyani rivojlantirish; o'quvchilarda grammatikaga oid o'zlashtiriladigan bilimlarni (fonetika, leksikologiya, so'zning tarkibi, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) rivojlantirish hamda ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda to'g'ri va ravon bayon eta olishni rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat.

O'zbek tili fani umumiy o'rta ta'limning ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarida ikkinchi til sifatida o'qitiladi. Ushbu fan ta'limi mazmunida asosiy diqqat-e'tibor nutqiy va lingvistik kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan bo'lib, bu o'quvchilarning o'zbek tilidan egallaydigan lingvistik bilimlari vositasida kundalik turmush, ijtimoiy-madaniy hayot, mutaxassislik sohalarida og'zaki va yozma erkin muloqot yurita olishlarini ta'minlashga qaratilgan. O'quvchilarning kundalik va kasbga oid sohalarida faoliyat olib borishi uchun o'zbek tili fani bo'yicha o'zlashtirgan bilimlarini muloqot jarayonida qo'llash malakasini rivojlantiruvchi nutqiy kompetensiyalar va o'zbek tilida og'zaki va yozma savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalar o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlari asosida o'zini o'zi mustaqil

rivojlantirish, egallangan bilim, ko'nikma va malakasini turli vaziyatlarda qo'llay olishga qaratilgan tayanch kompetensiyalarni shakllantirishini ko'zda tutadi.

Adabiyot fani o'quvchilarni milliy hamda jahon adabiyotining nodir namunalarini mustaqil tushunish va tahlil qilishga o'rgatadi hamda shu orqali o'quvchilarni badiiy adabiyotga qiziqtirish, kitobxonlik madaniyatini va o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy dunyosi, adabiy-estetik didini shakllantirish, ularda mustaqil fikrlash, obrazli tafakkurga oid bilim, ko'nikma, malakalarni hosil qilish va rivojlantirish, olam va inson tabiati, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar haqidagi tasavvurlarini, dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi.

O'qish fani, umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinflari o'quv rejasidagi adabiyot fani, og'zaki va bog'lanishli nutqini o'stirishga, lug'atini boyitishga, to'g'ri va ifodali o'qishga o'rgatish bilan birga ularda kitobxonlik va nutq madaniyatini hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. O'qish fanini o'qitish orqali o'quvchilarda to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish; o'quvchilarda kitobga, o'qishga muhabbat uyg'otish, ularni oddiy kitobxondan chuqur mulohaza yurituvchi, ijodkor kitobxon darajasiga ko'tarish; o'qish orqali o'quvchilarning tevarakat-rof, borliq haqidagi bilimlarini kengaytirish, dunyoqarash elementlarini shakllantirish; o'quvchilarni axloqiy-estetik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash; o'quvchilarning nutqi va tafakkurini o'stirish; elementar adabiy tushunchalarni shakllantirish; o'quvchilarning tafakkurini boyitish ko'zda tutiladi. O'qish darslari oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifaning muvaffaqiyatli hal etilishi darsda badiiy asar matni ustida ishlash bilangina bog'liq bo'lib qolmay, balki bolalarni qurshab olgan hayot, tabiatdagi turfa o'zgarishlar, ekologik vaziyat, ijtimoiy foydali mehnat bilan ham o'zaro bog'liq bo'lishi lozim. O'quvchilarni o'qishga o'rgatishda hayot tajribalariga tayanib ish ko'riladi. O'qish darslarini bolalarda go'zallikka muhabbat uyg'otadigan, poklik tuyg'ulariga ozuqa beradigan, hissiyotni o'tkirlashtiradigan, aqlni charxlaydigan, tasavvurlarni boyitadigan, estetik didni o'stiradigan musiqa va tasviriy san'at fanlari bilan uzviy bog'langan bo'lishi kerak. O'qish, musiqa va tasviriy san'at darslarini o'zaro bog'lab uyushtirish bolalarda san'at asarlarini to'g'ri tushunish va qadrlash ko'nikmalarini o'stiradi, o'quvchilarning shaxs sifatida ma'naviy qiyofasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Filologiya fanlari blokidagi fanlar o'zaro ijtimoiy va aniq fanlar bilan uzviy bog'lab o'qitiladi. Agar o'quvchi matndan tashqari jadval, diagrammalardagi topshiriqlarni mantiqiy fikrlab, unga tanqidiy yoki kreativ yondashmasa, o'qish savodxonligida qusur borligidan dalolatdir.

Matematika faniga doir masala, misol, topshiriqlarni bajarish uchun, albatta, uni tushuna bilish zarur. Masalan, topshiriqlar gaplar vositasida ifodalanadi. Gap qurilishini esa, shubhasiz, ona tili fani o'rganadi. Fanga oid

matnlarni tinglab tushunish, mantiqiy fikrlash orqali matematik o'lchov va hisob-kitoblar bilan bog'liq masalalarni yechish, laboratoriya va boshqa tajribalarni o'tkazish jarayonida eng maqbul yechim topa olish va to'g'ri qaror qabul qilish malakalari rivojlantiriladi.

Fizika va astronomiya faniga doir masala, formula, matnlarni o'qib tushunish ushbu fan tushuncha va hodisalarini – bu fan ramzlari va amaliyotlarini to'g'ri yozish va o'qish orqali – qanchalik to'g'ri va ongli uqqanligi yoki uqmaganligini ham ko'rsatib turadi. Fanga oid matnlarni o'qish jarayonida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyati, aqliy rivojlanishi va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish barobarida olamning yagona manzarasiga oid tafakkurlarini rivojlantirish hamda egallagan bilimlardan kundalik hayot faoliyatlarida foydalanish ko'nikmasini shakllantirishni ko'zda tutadi.

Kimyo faniga oid matnlarni, terminlarni, atamalarni, topshiriqlarni bajarish uchun, albatta, uni tushuna bilish zarur. Fanga oid matnlarni to'g'ri o'qish va tinglab tushunish orqali o'quvchilar moddalar tarkibi, kimyoviy atamalarni farqlash, inson faoliyati va tabiatda ro'y berayotgan kimyoviy jarayonlar haqidagi tushunchalarni biladilar. kimyoviy birikmalarning farqlarini, tabiiy tizimlarning kimyoviy asosini, moddalarning tuzilishi va tarkibining o'zaro bog'liqligini o'rganishadi. Kimyoviy moddalardan, maishiy kimyo mahsulotlaridan ehtiyotkorlik bilan foydalanish va ular asosida eksperiment o'tkazish ko'nikmalari rivojlanadi.

Biologiya faniga oid matnlarni to'g'ri o'qish, tushunish orqali terminlarni, atamalarni, jonli tabiatning ob'yekti va tizimini bilish, jonli va jonsiz tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni his etish, jonli muhit muammolarini hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar, o'quvchilarning ijtimoiylashuvi yaxshilanadi. Bir vaqtning o'zida atrofimizni o'rab turgan jonli tabiatga ijobiy munosabat, tabiiy rang-baranglikni saqlab qolish, shuningdek, javobgarlikni his qilgan holda mustahkam hayotiy faoliyat shakllanadi.

Tabiiyot va geografiya faniga oid matnlarni tinglab tushunish, o'qish orqali o'quvchilarda tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy ob'yekt, jarayon va hodisalar, Vatanimiz tabiiy sharoiti va boyliklari, aholisi va iqtisodiyoti, jamiyat va tabiatning o'zaro aloqadorligi, tabiatdan oqilona foydalanish va ishlab chiqarishni oqilona tashkil etishning global va hududiy muammolari haqida ilmiy-amaliy tushunchalarni o'rgatadi, mustaqil fikr-mulohaza yuritish, xaritalardan foydalana olish, geografik bilimlarni amalda qo'llash malakalari shakllanadi.

Informatika va axborot texnologiyalari faniga oid matnlarni tushunish, o'qish orqali axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va kompyuter texnikasidan foydalanish malakalari rivojlanadi.

Tarix fani orqali adabiy va tarixiy dalillarni bir- biriga qiyoslash, dalillar haqida fikr yuritish va to'g'ri xulosalar chiqarish bilimni puxta o'zlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Adabiyot va tarix fani o'zaro yaqin turadi.

Adabiyot darslarida o'quvchilar ongida ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda ularning tarix fanidan olgan bilimlaridan foydalanish bilan birga, hozirgi davrdagi ijtimoiy-siyosiy hodisalar ham o'rganiladi. Ilmiy dunyoqarashni shakllantiruvchi yorqin tarixiy shaxslar obrazlari ham o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitadi, jamiyatning moddiy boyligi va ma'naviy madaniyatini rivojlantirishga o'z hissalarini qo'shish tuyg'usini o'stiradi. Shu yo'l bilan o'quvchilarda ijtimoiy hayot voqealari hamda adabiyot va san'at asarlarini mustaqil anglash malakasi, izchil dunyoqarash shakllantiriladi.

10-FAKTLAR

MAKTAB BITIRUVCHILARIDA FILOLOGIYA FANLARI BO‘YICHA RIVOJLANTIRILADIGAN UMUMIY KOMPETENSIYALAR (umumiy o‘rta ta‘lim bitiruvchilariga qo‘yiladigan talablar)

NUTQIY KOMPETENSIYA

maqsad va kontekstdan kelib chiqqan holda o‘z fikrini yetkazish uchun og‘zaki muloqotga kirishadi;

maqsad va kontekstdan kelib chiqqan holda o‘z fikrini yetkazish uchun yozma matn yaratadi;

turli uslubdagi matnlarni ifodali o‘qiydi; mazmunini anglaydi va qayta tushuntirib beradi;

notanish matnni ovoz chiqarib, belgilangan tezlikda o‘qiydi;

audiomatnni tinglab, videotasvir va rasmlarni ko‘rib tushunadi, o‘z munosabatini og‘zaki hamda yozma shakllarda ifodalab beradi;

asar va ijodkor shaxsi haqida o‘zining mustaqil fikrini adabiy talaffuz va imlo me‘yorlariga rioya qilgan holda bayon qiladi;

matnning umumiy mavzusini belgilaydi, matnga sarlavha qo‘yadi;

matnning ma‘lum qismini o‘qib, uni mantiqan davom ettiradi;

matnni mazmuniy qismlarga ajratadi va reja tuzadi;

turli janrdagi matnlar mazmunini tushunadi, ulardan namunalarni yoddan aytib beradi, asar syujetini hayot bilan taqqoslaydi;

turli janrdagi adabiyotlarni mutolaa qilib, undagi g‘oya va obrazlarga og‘zaki hamda yozma shakllarda munosabat bildiradi;

asar mutolaasidan zavqlana olish darajasida tilning ifoda imkoniyatlarini anglay oladi va his-tuyg‘ularini bayon qiladi;

ommaviy axborot vositalaridagi dolzarb mavzularga doir xabar va ma‘lumotlarni tushunadi, o‘z munosabatini bildiradi;

LINGVISTIK KOMPETENSIYA

o‘z fikrini yozma shaklda bayon qilishda adabiy tilning imlo, grammatik va uslubiy me‘yorlariga rioya qiladi;

xalq maqollari, hikmatli so‘zlar ma‘nosini tushungan holda o‘z nutqida qo‘llaydi, matn tuzishda yordamchi so‘zlardan o‘rinli foydalanadi;

nasriy asarlardagi so‘zlarning o‘z va ko‘chma ma‘nolarini farqlaydi;

o‘z yozma nutqida kiritmalardan, tinish belgilaridan o‘rinli va to‘g‘ri foydalanadi, matndagi ko‘chirma gaplarni o‘zlashtirma gap shaklida yozadi;

til imkoniyatlaridan foydalanib sodda gaplarni qo‘shma gapga aylantiradi;

o‘qilgan asar bo‘yicha obrazlarga mantiqiy fikrlab tavsif beradi;

ish qog‘ozlari (ariza, ma‘lumotnoma, xat, e‘lon, axborot, tavsifnoma, tushuntirish xati, jadval shaklida o‘z rezyumesi) ni yozadi;

adabiy til me‘yorlariga rioya qilgan holda turli mavzularda taassurot, referat, esse va ijodiy matn (bayon, 2-2,5 sahifa) yozadi;

sodda matnlar mazmunini tushungan holda tarjima qiladi.

FILOLOGIYA FANLARI ORQALI O'QUVCHILARDA TAYANCH KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA TAVSIYALAR

Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarda fanga oid kompetensiyalar bilan birgalikda tayanch kompetensiyalar shakllantirilishi belgilab berilgan. Filologiya fanlari bloki yo'nalishidagi fanlar orqali o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlari asosida o'zini o'zi mustaqil rivojlantirish, egallagan bilim, ko'nikma va malakasini turli vaziyatlarda qo'llay olishga qaratilgan tayanch kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat.

Jumladan, kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda davlat tili, xorijiy tillarni o'zlashtirishda mustaqil, ijodiy fikrlash, yozma va og'zaki ravon bayon etish malakalarini shakllantirishda ona tili bo'yicha o'zlashtirgan bilimlarini muloqot jarayonida qo'llash malakasini rivojlantirish lozim.

Fanlarni o'qitishda axborot bilan ishlash kompetensiyasini samarali rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiruvchi zamonaviy axborot-telekommunikatsiya vositalaridan muntazam foydalanish zarur. Bunda o'quvchilarni fanga oid axborotlarni turli manbalardan izlash, tahlil qilish va axborot xavfsizligiga rioya qilgan holda axborot vositalari bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda mobil qurilma (telefon, planshet va boshqa gadjetlar) lardan foydalanish tavsiya etiladi.

O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishda umuminsoniy fazilatlariga ega bo'lish, Vatanni sevis, huquqiy, iqtisodiy bilimlarga ega bo'lish, yangiliklarga intilish va o'zlashtirgan nazariy bilimlari asosida mustaqil qaror qabul qilishga, jamiyatda ro'y berayotgan progressiv va innovatsion o'zgarishlardan xabardor bo'lish hamda ulardan kundalik hayotda foydalana olishga o'rgatish zarur.

Ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish fuqarolik burchi, ijtimoiy, siyosiy rivojlanish, favqulodda vaziyatlar, ekologik muammolar haqida bilimlarga ega bo'lish, badiiy asar va san'at asarlarini tushunish hamda ularni asrashda tashkilotchilik xislatlarini rivojlantirishdan iborat.

UMUMIY O'RTA TA'LIMDA ADABIYOT FANINI O'QITISHNI RIVOJLANTIRISH KONSEPSIYASI

I. UMUMIY QOIDALAR

Ushbu konsepsiya O'zbekiston Respublikasida umumta'lim fanlari o'qitiladigan muassasalarda (keyinchalik – ta'lim muassasalari) Adabiyot saboqlarini tashkil etishning asosiy masalalari, didaktik tamoyillari, maqsad, vazifalari hamda ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi hamda sohaga oid pedagogik ashyolar hamda kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun asos bo'ladigan rasmiy hujjatdir.

Konsepsiya xalq ta'limi tizimida adabiyot o'quv fanini o'qitish samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi. Jumladan:

Adabiyot o'qitishning bosh yo'nalishi, maqsad va vazifalari, adabiy ta'lim asoslari va didaktik tamoyillarini adabiyotshunoslik hamda metodika ilmining so'nggi yutuqlarini hisobga olgan holda belgilash;

ta'lim tizimi rivojlangan chet mamlakatlarning tajribasidan mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar hamda xalqimiz milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda foydalanish yo'llarini tayin etish;

adabiyot o'quv fani davlat ta'lim standarti talablarining ta'lim sifati va kadrlar tayyorlashga qo'yiladigan xalqaro talablar darajasida bo'lishini ko'rsatib o'tish;

adabiyot predmeti bo'yicha umumiy o'rta ta'lim muassasalarining bitiruvchilariga qo'yiladigan malaka talablarining real hayot talablariga muvofiq bo'lishi kerakligini qayd etish;

adabiyot o'quv fanining mazmunini sifat jihatidan yangilab, uning o'quvchilar yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelishini ta'minlash. Shuningdek, o'qitish metodikasini takomillashtirib, ta'lim jarayonining individuallashtirilishi hamda shaxsga yo'naltirilishini ko'zda tutish;

adabiy ta'limda ijodkor yoki u bitgan asarning maqyeyiga qaraganda o'quvchi shaxsida shakllantirilishi mo'ljallangan ma'naviy sifatlar ustuvor bo'lishi kerakligini ko'zda tutish;

adabiyot predmetining boshqa umumta'lim fanlari bilan integratsiyasi orqali o'quvchilarni hayotning turli holatlariga tayyorlash imkoniyatini oshirish;

adabiyot o'quv fanining mazmuni o'quvchilar o'z hayotida qo'llashlarini hisobga olib belgilanishiga erishish;

adabiyot saboqlarining o'quvchilarda yozma va og'zaki savodxonlik, badiiy did, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik kompetensiyalari shakllantirishga yo'naltirilishini ko'zda tutish;

adabiy ta'lim jarayoniga o'quvchilarni milliy va umuminsoniy ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalashning samarali usullarini joriy etish;

o'quvchi-yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida sinfdan va maktabdan tashqari adabiy ta'limning zamonaviy usullaridan foydalanishni ko'zda tutish;

adabiyot o'qitish jarayoni samaradorligini ta'minlashda innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsion texnologiyalarni tatbiq etish;

o'quvchilarda nutqiy va badiiy tahlil kompetentligini shakllantirish orqali ularda ezgu shaxslik sifatleri hamda badiiy-estetik didni shakllantirish;

adabiyot o'qitishning barcha bosqichlarida o'quvchilarda hayotning har bir hodisasi hamda odamlarning har bir xatti-harakatiga mustaqil va asosli baho bera olish ko'nikmasini shakllantirish;

adabiyot darslarining turli yoshdagi o'quvchilarda yaxshini yomondan, go'zalni xunukdan, haqni nohaqdan ajratish ko'nikmasi qaror topishiga qaratilishini ko'zda tutish.

II. ADABIYOT PREDMETINING TA'LIM TIZIMIDA TUTGAN O'RNI

Adabiyot ta'limi o'quvchilarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, unda ezgu ma'naviy sifat va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Buning uchun yoshlarni milliy va jahon madaniyatining eng sara asarlari bilan tanishtirish orqali ularda badiiy asar qahramonlaridagi turli ma'naviy-axloqiy sifatlarlarga faol hamda asosli mantiqiy va hissiy munosabat uyg'otish lozim bo'ladi.

Adabiyot – millatning ma'naviy qiyofasi va ruhiy qudratining ifodasi, ma'rifiy takomil, milliy til imkoniyatlarini namoyon qiladigan va uning boyliklarini saqlab qoladigan hamda boyitadigan vositadir. Badiiy adabiyot estetik va ma'naviy ta'sir orqali o'quvchilarda odamiylik, halollik, vatanparvarlik fazilatlarini shakllantiradi, ularning shaxsiyatiga tarixiy xotira, o'z xalqi va butun insoniyatga daxldorlik tuyg'ularini singdiradi.

Adabiyot o'qitish o'quvchilarda bilish, kommunikativ, go'zallik va ezgulikni his etish, undan zavqlanish va yomonlikdan nafratlanish ko'nikmalarini tarbiyalaydi. Bu hol umumta'lim o'quvchilarida to'la ma'nodagi shaxslik sifatleri shakllanishiga olib keladi.

III. KONSEPSIYANING MAQSAD VA VAZIFALARI

Ushbu Konsepsiyaning maqsadi umumta'lim maktablarida adabiy ta'limni sifat jihatidan milliy va xorijiy tajriba uyg'unligida xalqaro standartlarga mos tarzda yangi bosqichga ko'tarib, samaradorlikka erishish, o'quvchilarning mustaqil fikrlaydigan, adabiyot va hayot hodisalariga ijodiy yondashadigan, badiiy did hamda ezgu ma'naviy sifatlarga ega barkamol shaxslar sifatida shakllanishini ta'minlash yo'llarini belgilashdan iborat. Bunda u pedagogika, psixologiya, metodika hamda adabiyotshunoslik ilmining so'nggi yutuqlariga tayaniladi.

Bu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi **vazifalarni** bajarish ko'zda tutiladi:

umumiy o'rta ta'limning barcha bosqichlarida adabiyot o'qitishning uzviyligi va uzluksizligiga erishish;

o'quv dasturi, darsliklar, metodik adabiyotlarni ijodiy fikrlaydigan o'quvchini shakllantirish talabiga muvofiq yangilash, o'qitish metodikasi va texnologiyalarni modernizatsiya qilishni ko'zda tutish;

o'z ustida ishlash orqali adabiyot o'qituvchilari faoliyatining samaradorligini oshirishga erishish;

adabiy ta'limda o'qituvchilarning o'quvchilar bilan, o'quvchilarning bir-birlari bilan hamkorlik qilishi natijadorlik omili ekanini anglatish;

ta'lim jarayonida pedagoglar va o'quvchilar faoliyatini qolipga solmaslik, o'quv vaziyati talabidan kelib chiqib, turli didaktik usul va vositalardan foydalanish imkonini berish;

o'quv dasturi, darsliklar hamda qo'llanmalarning variativ bo'lishiga erishish;

adabiyot saboqlari samaradorligini oshirishda elektron axborot vositalaridan muntazam foydalanishni ko'zda tutish;

badiiy asarlarni o'qish va tahlil qilish orqali o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, ularni darslikka kirmagan badiiy asarlarga qiziqtirish yo'llarini belgilash.

IV. ADABIY TA'LIMNING ASOSLARI

Adabiy ta'limning asoslari *maqsad, vazifa* hamda *mazmun* tushunchalarini o'z ichiga oladi.

Adabiyot o'qitishning **maqsadi** badiiy asarlar yordamida sog'lom e'tiqodli, mustaqil fikrli, o'tkir hissiyotli, yuksak didli, axloqan barkamol, aqlan yetuk, o'zga insonning tuyg'ularini anglaydigan, o'z xatti-harakatlariga xolis baho bera oladigan shaxsning ma'naviy dunyosini shakllantirishdan iborat.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida adabiyot fanini o'qitishning asosiy **vazifasi** o'quvchilarda:

badiiy so'zdan ta'sirlanish, uning jozibasini his etish, haqiqiy badiiy asarni tanish va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishdan;

o'qilgan badiiy asarni tushunish, undan hayotiy xulosalar chiqarish, badiiy asar o'qishni hayotiy ehtiyoj hisoblash tuyg'ularini tarbiyalashdan;

yozma va og'zaki savodxonlik, nutqida adabiy til me'yorlariga rioya etish, uslubiy rang-baranglikdan foydalana olish ko'nikmasini shakllantirish hamda adabiyot o'quv fanining mazmunidan kelib chiqqan holda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishdan;

uzliksiz ta'lim bosqichlarida badiiy asar mutolaasiga erkin yondashuv tamoyilini shakllantirish;

ular da turli janrlardagi badiiy asarlarni o'qish, bitiklarning saviyasini ajrata bilish, qahramonlar tutumlariga aksiologik baho berish ko'nikmasini qaror topdirishdan iborat.

Adabiy ta'lim **mazmunini** esa

badiiy matnlar orqali o'quvchilarda ezgu ma'naviy fazilatlar hosil qilishga yetarli vaqt ko'zda tutilgan o'quv rejasi;

pedagogika, psixologiya va adabiyotshunoslik ilmlarining so'nggi yutuqlariga tayangan holda tavsiya etilgan;

o'quvchilarning yosh, ruhiy va jins xususiyatlarini maksimal darajada hisobga olgan holda yaratilgan, o'quv materiallarini o'rganish jarayonida ularni ishlash, izlanish, mustaqil fikrlashga undaydigan darsliklar;

o'zbek va jahon adabiyotining o'quvchilarda ezgu ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladigan badiiy qimmatini yuksak namunalari;

badiiy asarlarni estetik o'zlashtirishga yordam beradigan, sinflar bo'yicha oddiydan murakkabga tamoyili asosida taqdim etib boriladigan adabiy-nazariy tushunchalar;

o'quvchilarga darsliklardagi asosiy o'quv materiallariga qo'shimcha bilim va ma'lumot berish maqsadida yaratilgan o'quv qo'llanmalari;

o'quv materiallari mohiyatini o'quvchilarga yetkazib berishda foydalanish uchun o'qituvchilarga mo'ljallab yozilgan metodik qo'llanmalar tashkil etadi.

V. ADABIYOT O'QITISHDAGI MAVJUD MUAMMOLAR

Adabiyot o'qitishda uzoq yillardan beri davom etib kelayotgan samarali metodik yondashuvlar, zamonabop o'quv-usuliy majmualar, ommalashgan ilg'or tajribalar ulkan ilmiy-metodik boylik sanaladi. Milliy adabiy ta'limda muayyan taraqqiyot bosqichlari kuzatilsa-da, adabiyot o'qitish metodikasi global ta'lim imkoniyatlari, jahon standartlari bilan muqoyasa qilinganda, taassufki, uning zaif jihatlari oydinlashib qoladi. Mana shu nuqtayi nazardan, mazkur yo'nalishda endilikda hal qilinishi lozim bo'lgan motivatsion, mazmun-mundarijaga aloqador, metodik hamda kadrlar bilan bog'liq yechimini kutayotgan bir qator muammolar mavjud.

Motivatsion xarakterdagi muammolar. Hozirgi davrda ta'lim oluvchilarning badiiy adabiyotga qiziqishi, kitobxonlik saviyasi sezilarli darajada pasaygan. Bu esa millat intellektual va hissiy qudratining pasayishiga olib keladi. Bu ko'ngilsiz holatga adabiy ta'limdagi bo'shliqlar, muammolarning mavjudligi ham ma'lum darajada sababdir. Yoshlar orasida kitobxonlikni targ'ib etishga hukumat darajasida e'tibor qaratilayotgani bejizga emas. Maqsad – umuman, aholini, xususan, yoshlarni badiiy asar o'qishga qaytarish. Yoshlarning badiiy asar o'qishga qiziqmasliklari sabablari:

ta'lim oluvchilar badiiy asarlarning jozibasini his etish, ulardan zavqlanish, poetik olamini kashf qilish, estetik o'ziga xosligini anglab yetish kompetensiyasiga ega bo'lmay qolmoqdalar;

umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida badiiy matnlarni o'zlashtirishga faqat yodlash, tinglab tushunish va qayta hikoyalashdan iborat jarayon sifatida qaralib, o'rganilgan badiiy asarlar yuzasidan o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishlariga kam e'tibor berilayotgani tarbiyalanuvchilarning badiiy asarni his etmasliklariga, binobarin unga qiziqmasliklariga sabab bo'lyapti;

xalq og'zaki ijodi namunalarning har bir sinfda o'qitilishi ko'zda tutilgan holda o'quvchilarni ko'p asrlar oldin yaratilgan folklor asarlarining badiiy olamiga olib kirishning samarali yo'llari belgilab olinmagani sababli bolalar bu bitiklar jozibasini anglay olmayptilar;

o'qituvchilarning o'qitilayotgan badiiy matnlarga asosan nasihat vositasi tarzida munosabatda bo'lishi o'quvchilarni badiiy asardan bezdirmoqda;

uzluksiz ta'limning barcha bosqichlarida mumtoz badiiy tafakkur tarzidagi janr belgilari, vazn o'lchovlari va qofiyalanish tartibidagi qat'iy qoliplar hamda asarlardagi ramziylik, majoziylikda namoyon bo'ladigan o'ziga xosliklar anglab yetilmaganligi nafaqat o'quvchilar, balki o'qituvchilar uchun ham mumtoz asarlarni o'qish, anglash, ta'sirlanish va tahlil qilishda qiyinchilik tug'dirmoqda;

shuningdek, adabiyotda tinimsiz amalga oshirilayotgan ijodiy yangilanishlar ham o'quvchilarning taqdim etilgan badiiy asarlarni idrok qilish, tushunish va tahlil etishlarida muayyan murakkabliklar keltirib chiqarmoqda;

adabiyot dastur va darsliklarini yaratishda pedagogik nuqtayi nazar o'rniga ko'pincha filologik yondashuv bosimlik qilishi o'quvchilarni badiiy adabiyotdan uzoqlashtirmoqda;

o'quv dasturiga kiritilgan bir talay badiiy matnlarning muayyan sinfdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelmasligi ham ularning badiiy adabiyotdan begonalashuviga olib kelmoqda.

Mazmun-mundarija bilan bog'liq muammolar. Amaldagi adabiy ta'lim mazmuni o'quvchilarda ezgu ma'naviy sifatlarni shakllantirish emas, balki muayyan adabiy mahsulotlarni taqdim etish tamoyiliga tayanib belgilangani uchun ta'lim oluvchilarda kerakli adabiy kompetensiyalarni shakllantira olmaydi. Ta'lim tizimlarining ko'pchilik bitiruvchilari badiiy asarni o'qish, tushunish, tahlil qilish, uning badiiy-estetik qimmatini mustaqil baholash ko'nikmalariga ega emas. Nazariy bilimlarni o'zlashtirgan holda ularni adabiy matn tahliliga tatbiq qila olmaydilar.

Bu boradagi muammolar quyidagilarda namoyon bo'ladi:

maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'rganish uchun tavsiya etiladigan adabiy matnlarni tanlash, tizimga solish, taqdim etish va ta'lim tashkilotlariga yetkazish yo'lga qo'yilmagan;

o'rta ta'limda o'qitiladigan "Adabiyot" o'quv fani darsligining mundarijasi bevosita 1-4-sinfdagi o'qish kitobining davomi sifatida tizimli tashkil qilinmagan, o'rganiladigan badiiy asarlarning bola yoshiga muvofiqligi darajasi hamma vaqt ham hisobga olinmagan, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatadigan topshiriqlar berilmagan;

"Adabiyot" dasturlari metodist bo'lmagan mutaxassislar tomonidan tuzilgani uchun ularda pedagogik yondashuvdan ko'ra filologik yondashuv tarzi ustuvorlik qilmoqda. Bu hol o'quvchilar o'rganishlari uchun asar tanlashda bitiklarning bolalarda muayyan ma'naviy sifatlar shakllantirishga qanchalik xizmat qilishi emas, balki muallif yoki asarning mavqeyidan kelib chiqib, yondashilganida ko'zga tashlanadi. Haligacha pedagogik jihatdan asoslangan, tajribalar bilan sobit bo'lgan "Adabiyot" o'quv dasturi yaratilmadi;

o'quv dasturlariga kiritilgan ayrim materiallarning o'quvchilar yosh xususiyatiga mos emasligi, ba'zi asarlarni tushunish chuqur ixtisoslashgan filologik tayyorgarlikni talab qilishi tez-tez uchrab turibdi;

darsliklarda o'quvchilarni badiiy matnlarni o'qish, tushunish, tahlil qilish, asar va uning qahramonlariga mustaqil baho berishga yo'naltirish o'rniga matnlarning mazmuni bayon qilinayotgani, tahlil bo'yicha tayyor maqola berilayotgani adabiyot saboqlarining nursiz, zerikarli, o'quvchilarning esa fikriy boqimanda bo'lishiga olib kelmoqda;

amaldagi "Adabiyot" dasturida xalqimizning milliy mentaliteti, etnik xususiyatlari aks etgan, shuningdek, hozirgi zamon bolalarining hayoti va muammolari yoritilgan asarlarni o'rganishga e'tibor qilinmagan;

oliy adabiy ta'limda badiiy asarga hamon ijtimoiy-faktologik tamoyil asosida yondashish yetakchilik qilayotgani bo'lg'usi filolog mutaxassislarning asosiy malaka ko'rsatkichi bo'lmish badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyalari yetarli darajada shakllanmayotganiga, binobarin, adabiyot saboqlari yetarlicha samarali tashkil etilmayotganiga sabab bo'lmoqda.

Metodik xarakterdagi muammolar. O'quvchilarda muayyan kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan "Adabiyot" o'quv predmeti ta'limning turlicha metodik yondashuv va shakllaridan foydalanadi. Ta'lim natijalarining zamon talablariga to'la javob bermayotgani ko'p darajada o'qitish metodikasidagi bo'shliqlarga ham daxldor. Metodik xarakterdagi mavjud muammolar sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarning nutq faoliyatini yo'lga qo'yishning asosiy vositasi bo'lmish badiiy adabiyot bilan ishlash bo'yicha tarbiyachilar tegishli metodik yo'riq, tavsiya va adabiyotlar bilan

ta'minlanmagan, binobarin, bolalar maktabga nutqiy muayyan oqsoqlik bilan kelmoqdalar;

o'quv dasturini yaratishda ta'lim oluvchilarning yosh, jins, jismoniy va ruhiy o'ziga xosligi hamda milliy xususiyatlari ilmiy asosda hisobga olinmagani uchun adabiy ta'limda uzluksiz tadrijiylik ta'minlanmagan;

mavjud pedagogik ashyolarda o'quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga qaratilgan innovatsion usullardan foydalanish ko'zda tutilmagan;

adabiyot o'quv fanini o'qitishda fanlararo integratsiya mexanizmi ishlab chiqilmagan;

adabiyot predmetini o'zlashtirish darajasini to'g'ri baholashning ilmiy mezonini yaratilmagan;

adabiyot o'quv fanini o'rgatish bo'yicha o'qituvchi uchun metodik qo'llanmalar, ko'rsatmali qurollar, multimedia vositalari hamda boshqa didaktik materiallar mutlaqo yetarli emas;

o'quvchilarning badiiy asar o'qishga bo'lgan qiziqishlarini orttirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish yo'llari ishlab chiqilmagan;

metodika va adabiyotshunoslik tarmoqlaridagi ilmiy yangiliklarni o'qitish amaliyotiga muntazam joriy qilish mexanizmi yaratilmagan.

Kadrlar bilan bog'liq muammolar. Kompetentli adabiyot o'qituvchisini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimi talabga to'la javob bermaydi. Shu sababli bu sohada bir qator muammolar yuzaga kelgan:

oliy filologik ta'limda asosiy e'tibor bo'lajak mutaxassislarga adabiyot tarixi, nazariyasi, jahon adabiyoti singari fanlar bo'yicha bilim berishga qaratiladi. Ularni o'qitish metodikasiga ikkinchi darajali yumush sifatida qaraladi. Holbuki, metodika bo'lmagan joyda fan rivojining davomiyligi ta'minlanmaydi. Yosh pedagoglar badiiy asarlarni o'quvchilarga yetkazish yo'llarini yetarlicha o'zlashtirmagan bo'lishadi;

oliy ta'limdagi nomukammalliklar tufayli ko'pchilik bitiruvchilarda nazariy tayyorgarlik hamda badiiy matnni tahlil qilish kompetensiyalari shakllanmagan. Bu esa ta'lim tizimida sifatsiz kadrlar sonining oshishiga olib kelmoqda;

pedagoglarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish hududiy markazlarida metodist olim mutaxassislarga juda oz, aksariyat markazlarda, umuman, yo'q. Bu hol tinglovchi o'qituvchilar metodik tayyorgarligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda;

pedagoglarning o'z ustlarida davomli va uzluksiz ishlashga, metodik o'quv va malakalarini oshirishga o'rganmaganlar, masofadan o'qitish tizimi yo'lga qo'yilmagan;

o'qituvchilarning ish sifatini baholash rasmiy tus olgan, ularning tajribalarini chinakamiga o'rganish va yoyish tizimi shakllanmagan,

attestatsiya o'tkazishda muallimlarning kasbiy uquvi emas, balki qog'oz tayyorlash mahorati hisobga olinadi;

o'qitish jarayonining ko'p sonli tekshiruvchilari o'qituvchilar qo'llaydigan ta'lim usullarining qanchalik samara berishidan ko'ra qanchalik urf (moda)ga aylanganiga qarab baho beradilar. Bu ta'lim metodlarining mohiyati emas, shakli birlamchi ahamiyatga ega bo'lishiga olib kelmoqda;

o'qituvchilar bilan bevosita kundalik amaliyotda bog'lanib ishlaydigan ko'pchilik viloyat, tuman va shahar metodistlarining ilmiy saviyasi, metodik tushunchalari va tashkilotchiligi talab darajasida emasligi kuzatiladi.

VI. ADABIYOT O'QITISHNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI VA USTUVOR YO'NALISHLARI

6.1. Adabiyot o'qitishni rivojlantirishning strategik maqsadlari

Quyidagilar adabiyot o'qitishni rivojlantirishning strategik maqsadlari hisoblanadi:

umumiy o'rta ta'lim maktablarida adabiyot predmetini o'qitish samaradorligini oshirish, adabiy ta'limning maqsadi, vazifalari, mazmuni, usul va vositalarining davr bilan uyg'unlikda takomillashib borishiga erishish;

milliy hamda jahon adabiyotining nodir namunalarini o'qitish orqali o'quvchilarning dunyoqarashini boyitish, ma'naviy-axloqiy qiyofasi va badiiy didini shakllantirish hamda ularda mustaqil fikrlash, obrazli tafakkur qilish ko'nikmalarini hosil etish;

o'quvchilarga badiiy adabiyotni o'rgatish orqali ularda olam va odam tabiatiga qiziqish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg'usi, sog'lom e'tiqod va ilmiy dunyoqarash hamda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish;

badiiy asarlar yordamida o'quvchilarda sog'lom e'tiqod, nozik did, ezgulikka muhabbat, halollik, millat va Vatanga sadoqat singari yuksak fazilatlarni qaror toptirish;

badiiy adabiyotni o'qitishning yangi usullarini joriy qilish orqali adabiy ta'lim jozibadorligini oshirish, bunda xalqaro ilg'or pedagogik tajribalardan keng foydalanishdan iborat.

Adabiyot o'qitishni rivojlantirishning strategik maqsadi quyidagi vazifalarni bajarish orqali amalga oshiriladi:

umumiy o'rta ta'limning barcha bosqichlarida adabiyot o'quv fanini o'qitish tizimini tubdan yangilash;

predmetining ilmiy-metodik ta'minotini tubdan yaxshilash;

o'quvchilarning og'zaki nutqi adabiy til me'yorlari asosida shakllanishi va rivojlanishini ta'minlash, ularning nutqiy kompetensiyasini o'stirish;

o'quvchilar yozma nutqida savodxonlik, adabiy til me'yorlariga rioya etish, uslubiy rang-baranglik bo'lishiga erishish orqali ularda tayanch adabiy kompetensiyalar shakllantirish;

adabiy ta'limda o'rganiladigan mavzu tabiatidan kelib chiqqan holda o'qituvchilarga dars o'tish metodini erkin tanlash imkonini berish;

adabiy ta'limga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish orqali innovatsion yondashuvni shakllantirish;

umumiy o'rta ta'limning boshqa fanlari bilan integratsiyasini yo'lga qo'yish;

“Adabiyot” o'quv fanining o'ziga xos xususiyatlari, turli bosqichdagi o'quvchilarda shakllantiriladigan bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalardan kelib chiqqan holda aniq baholash tizimini ishlab chiqish;

intellektual salohiyatning hayotdagi o'rni haqida haqqoniy tasavvur shakllantirish;

ta'limning ilg'or amaliyotini ommalashtirish va adabiyot o'quv fanini o'qitishning shakllari xilma-xilligiga imkon berish

6.2. Adabiyot fanining o'quv-metodik ta'minotini takomillashtirish

Adabiyot fanining o'quv-metodik ta'minotini takomillashtirish bo'yicha quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

chet eldagi ilg'or pedagogik tajribalarni milliy o'qitish an'analari bilan uyg'unlashtirgan holda adabiyot o'quv fani bo'yicha davlat ta'lim standartini ishlab chiqish;

adabiyot predmeti bo'yicha umumiy o'rta ta'lim maktablari bitiruvchilariga qo'yiladigan malaka talablari tizimini yaratish va takomillashtirish;

umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasida adabiyot predmetiga ajratilgan o'quv yuklamasining miqdori hamda uning sinflar bo'yicha taqsimoti yuzasidan asosli takliflar tayyorlash;

tayanch o'quv rejaga muvofiq adabiyot o'quv fani dasturini sinflar va mavzular bo'yicha hajmi, mazmuni, o'rganish ketma-ketligi va shakllantiriladigan kompetensiyalari aks etgan holda ishlab chiqish;

ta'limning har bir bosqichidagi o'quvchilarning yosh, aqliy va jismoniy imkoniyatlari hisobga olingan holda o'quv dasturlari yaratilishiga erishish. Buning uchun filolog mutaxassislargagina kerak bo'ladigan asarlarni umumta'lim maktablari o'quvchilariga taqdim etish tajribasidan voz kechish;

“Adabiyot” darsliklarining har bir sinf o'quvchilarida muayyan ma'naviy sifatlarni shakllantirish ko'zda tutilgan holda yaratilishini yo'lga qo'yish;

Har bir o'quvchining o'rganilayotgan badiiy matn yuzasidan o'z mustaqil fikri bo'lishiga erishish uchun “Adabiyot” darsliklarida o'rganilgan asar haqida maqola berish tajribasidan voz kechish;

“Adabiyot” darsliklarida badiiy matn yuzasidan beriladigan savol-topshiriqlar sonini ko‘paytirish va ularning o‘quvchilar xotirasini kuchaytirishga emas, balki asar jozibasini his etish va matn zamiridagi tagma‘nolarni anglashga qaratilishiga erishish;

o‘quvchilarning tavsiya qilinayotgan badiiy asarlar ustida ko‘proq mustaqil ishlashlariga imkon yaratish uchun 5-8-sinflarda dastur va darsliklarda adiblarning umr yo‘lini berish tajribasidan voz kechish;

adabiyot bo‘yicha barcha sinflar uchun darslik, o‘qituvchi uchun metodik qo‘llanma, darsliklarning multimediali ilovasi kabi o‘quv-metodik yig‘malar ishlab chiqish va muntazam yangilab borish.

Adabiyot fani bo‘yicha sinflar kesimida o‘quv-metodik majmualarni ishlab chiqish quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

o‘quv-metodik yig‘malar tayyorlashda ta‘lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillariga tayanish;

yig‘malarda o‘quvchilarning aqliy va jismoniy imkoniyatlari, yoshi, ruhiy xususiyatlari, bilim darajasi, qiziqishlari, layoqatlarini hisobga olish;

o‘quv-metodik yig‘malarda o‘quvchilarda adolat, milliy g‘urur va vatanparvarlik hissini shakllantirishga ustuvorlik berilgan bo‘lishi;

yig‘malarning o‘quvchilarda mustaqil, tanqidiy va mantiqiy fikrlash hamda kreativlik qobiliyatini shakllantirishga yo‘naltirilganligi;

o‘quv-metodik yig‘malarni o‘quvchilarning ma‘naviy va aqliy ehtiyojlaridan kelib chiqib tayyorlash.

O‘quv-metodik yig‘malarni ishlab chiqishga quyidagicha talablar qo‘yiladi:

didaktik talablar:

berilgan o‘quv materiallarining o‘quvchi tomonidan to‘liq o‘zlashtiriladigan yo‘sinda bo‘lishini ta‘minlash;

badiiy matnlar axborot berishga emas, balki hayotning mohiyatini anglashga xizmat qilishi;

o‘quvchilarga taqdim qilinayotgan materiallarning qiziqarli, tushunarli va hayotiy bo‘lishi;

yig‘malar o‘quvchida ilmiy dunyoqarashni, milliy g‘urur, vatansuyarlik va millatlararo totuvlik tuyg‘ularini shakllantiradigan materiallardan tarkib topishi;

o‘quv-metodik yig‘malar ta‘limning kundalik hayot va amaliyot bilan bog‘liq bo‘lishiga, o‘quvchilarda olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olish layoqatini shakllantirishga yo‘naltirilishi;

metodik vositalar turli ko‘rinishdagi illyustratsiya, jadval va fotosuratlar bilan bezatilgan bo‘lishi.

ilmiy-metodik talablar:

o‘quv-metodik yig‘malar fan-texnikaning so‘nggi yutuqlari asosida tayyorlangan bo‘lishi;

ularda o‘quv fani mavzularining mazmunan yaxlitligi aks etgan bo‘lishi;

yig'malarda mavzular adabiy til qoidalariga to'liq rioya etilgan holda sodda, tushunarli va ravon bayon qilinishi;

o'quv-metodik yig'malarda mantiqiy ketma-ketlik va izchillikka amal qilinishi;

ular milliylikka zid bo'lmagan illyustratsiyalar bilan bezatilishi;

yig'malarda savol va topshiriqlar aniq ifodalangan bo'lishi;

o'quv-metodik yig'malarda o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, qarashlarini yozma ifodalashga o'rgatishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish nazarda tutilgan bo'lishi;

ular da bir tushunchaning ikki xil atalishi hamda sanalarni keltirishda mavhumlikka yo'l qo'yilmasligi;

og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish, yozma savodxonlikka oid matnlar va rasmlar, izohli lug'at, badiiy ijodkorlik va mantiqiy tafakkurni o'stirishga qaratilgan topshiriqlarni qamrab olgan bo'lishi lozim.

pedagogik-psixologik talablar:

o'quv-metodik yig'malar ilmiy asoslangan ma'lumotlarga tayanib, o'quvchilarning bilim darajalari, eslab qolish qobiliyatlari, tafakkuri hisobga olingan holda voqea va hodisalarning mohiyatini anglashga va hayotiy qiziqishlarini rivojlantirishga, bilim olishga va amaliy faoliyat bilan shug'ullanishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan bo'lishi;

yig'malardagi mavzularning o'quvchi yoshi va psixofiziologik xususiyatlariga mos holda berilishi, fakt, tushuncha va qoidalar fanlararo bog'liqlik hisobga olingan holda izohlanishi;

o'quv-metodik yig'malarda o'quvchilarning yangiliklarni qabul qilish qobiliyati, oldin berilgan bilimlarini o'zlashtirganlik darajasi hisobga olingan bo'lishi lozim.

estetik talablar:

o'quv-metodik yig'malar yorqin, rangli, qiziqarli va chiroyli bezalishi;

yig'madagi matnlar o'quvchiga ijobiy-hissiy ta'sir o'tkazib, unda o'quv faniga qiziqish uyg'otishi;

o'quv-metodik yig'malarda bo'lim, bob, paragraf, mavzu va matnlarning o'zaro mutanosib turli shakl va ranglar bilan ajratilishi;

yig'malardagi rasm va tasvirlar badiiy talablarga javob berishi, aniq va tiniq ifodalangan bo'lishi lozim.

gigiyenik talablar:

matn va illyustratsiyalar sanitariya qoidalari, normalari va gigiyena normativlariga mos bo'lishi;

harflarning kattaligi va qog'ozning sifati (og'irligi, qalinligi, oqligi va shaffofligi) me'yoriy hujjatlarda belgilangan talablarga mos bo'lishi lozim.

6.3. Adabiyot o'quv fanining moddiy-texnik ta'minotini mustahkamlash

Adabiyot o'quv fanining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

“Zamonaviy maktab” davlat dasturi doirasida umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun xalqaro tajribalarni hisobga olgan holda yangi turdagi zamonaviy darslik va metodik qo'llanmalar yaratish, ona tili va adabiyot o'qitishga ixtisoslashgan sinf xonalarini barpo etish, zamonaviy maktab namunasini yaratish;

sinfxonalarni xalqaro standartlarga javob beradigan o'quv jihozlari bilan ta'minlash;

o'quvchilarning qiziqishlariga mos keladigan adabiy-badiiy to'garaklarning moddiy-texnik ta'minotini mustahkamlash;

6.4. Adabiyot o'qitish jarayoniga raqamli va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali ta'lim zamonaviyligiga erishish

Ushbu yo'nalishda quyidagi tadbirlar amalga oshirilishi ko'zda tutiladi: raqamli texnologiyalar bilan ta'lim texnologiyalarining integratsiyasini ta'minlash orqali pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borishiga sharoit yaratish;

ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish;

adabiyot o'quv faniga doir elektron kitoblarni mobil uskunalarga yuklab olish maqsadida QR-kod yordamida sinflar kesimida darslik, o'quv va metodik qo'llanmalar, darsliklarning multimediali ilovalari kabi o'quv-metodik majmualarni joylashtirish tizimini yaratish;

zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta'lim dasturlarini tashkil etish;

adabiyot fanini o'qitishda xalqaro standartlarda belgilangan ta'lim muhiti (Teaching environment) ga ham jiddiy e'tibor qaratish va o'qitish xonalarini adabiyot ta'limning xususiyatlaridan kelib chiqib jihozlash. Ta'lim muhiti o'quvchilarga katta rag'bat berishini e'tiborga olish;

masofadan turib foydalaniladigan elektron kutubxona tizimiga adabiyot bo'yicha ishlab chiqilgan o'quv-metodik yig'malarni, elektron ta'lim resurslarini joylashtirib, ulardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish;

ta'lim jarayonida xalqaro miqyosda keng qo'llaniladigan zamonaviy elektron dasturlardan adabiyot o'quv fanining o'ziga xosligidan kelib chiqib, foydalanishni yo'lga qo'yish;

Adabiy ta'limning innovatsion infratuzilmasini shakllantirish bo'yicha quyidagi tadbirlarni amalga oshirish ko'zda tutiladi:

iqtidorli o'quvchi-yoshlarni aniqlash, ularni chuqurlashtirilgan hamda variativ ta'lim dasturlari asosida o'qitish, ularni “Ustoz-shogird” tizimi

asosida o'z sohasida yuqori natijalarga erishgan malakali mutaxassislariga birlashtirish;

innovatsion infratuzilmani rivojlantirish hamda boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi bilan uzviylikini ta'minlash.

6.5. Adabiyot fanining umumta'lim fanlari bilan integratsiyasi

adabiyot o'quv fanining umumta'lim fanlari bilan integratsiyasi o'quvchilarning sog'lom va keng dunyoqarashga ega, jadal rivojlanayotgan raqamli asrda erkin yashab, samarali faoliyat ko'rsata oladigan raqobatbardosh kadrlar sifatida shakllanishiga xizmat qiladi;

fanlararo integratsiya o'quvchilarda motivatsion va o'z-o'zini baholash (refleksiv) ko'nikmasini shakllantirib, ularning kasbiy kompetentlik va ilmiy izlanishlar qilish qobiliyatiga ega kadrlar sifatida shakllanishiga yordam beradi;

adabiyotning o'zga fanlar bilan integratsiyasi o'quvchilarni turli ijtimoiy sohalarda o'z yo'nalishini topish, to'g'ri kasb tanlashga yo'naltiradi.

6.6. Adabiyot o'qituvchilarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish

Adabiyot predmetining mazmun va metodlari takomillashtirilayotgani, umumiy ta'lim uchun ushbu o'quv fani bo'yicha ishlab chiqilayotgan me'yoriy hujjatlar hamda adabiy ta'lim jarayoniga zamonaviy ta'lim texnologiyalari, masofadan o'qitish usullari joriy etilayotgani o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasini keskin yuksaltirishni talab qiladi. Bugungi o'zgarishlar adabiyot o'qituvchisining kasbiy tayyorgarlik darajasi yuqori, o'z ish faoliyatida ham milliy, ham chet eldagi ilg'or ta'lim tajribalarini uyg'unlashtirgan raqobatbardosh kadr sifatida ko'rinishini taqozo etadi.

Bu hol umumiy o'rta ta'lim maktablari adabiyot o'qituvchilarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimi oldiga yangi vazifalar qo'yadi. Buning uchun quyidagilar amalga oshirilishi kerak bo'ladi:

adabiyot o'qituvchilarini masofadan turib va aralash usulda malakasini oshirish hamda qayta tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

malaka oshirish davri oralig'idagi fandagi muhim ilmiy yangiliklar hamda ilg'or pedagogik tashabbuslar bilan tanishtirish;

yangi yaratilgan o'quv-metodik yig'malar, ilg'or pedagogik texnologiyalarning mazmun va mohiyatiga doir ma'lumotlarni yetkazish;

o'qituvchilarning o'zaro tajriba almashishlarini ta'minlash orqali kasb mahoratlarini oshirish;

zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda ilg'or tajribani o'rganishga bag'ishlangan ilmiy-amaliy anjumanlar tashkil qilish;

o'qituvchilarning o'z ustida mustaqil ishlashlarini ichki ehtiyojga aylantirish;

joylarda o'tkaziladigan ko'rgazmali va ochiq saboqlarda, metodik birlashmalar, pedagogik o'qishlar, kengashlarda o'qituvchilarning ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy-metodik seminarlarda faol qatnashishlarini yo'lga qo'yish.

VII. KONSEPSIYANI AMALGA OSHIRISHDAN KUTILAYOTGAN NATIJALAR

Konsepsiya doirasida belgilangan vazifalarni bajarish orqali adabiyot predmetini umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitishni rivojlantirish bo'yicha 2030-yilgacha quyidagi natijalarga erishish nazarda tutiladi:

konsepsiya umumiy o'rta ta'limning DTSida belgilanadigan talablar uchun asos bo'ladi;

konsepsiyada belgilangan maqsad va vazifalarni amaliyotga joriy etish o'quvchi-yoshlarning ma'naviy hamda intellektual rivojlanishiga samarali ta'sir etadi;

adabiyot predmetini o'qitish bosqichlari, o'quv fani bo'yicha ta'lim mazmuni me'yorlari aniqlashtiriladi;

ta'limning barcha bosqichlarida zamonaviy va innovatsion texnologiyalarni qo'llagan holda adabiyot predmeti imkoniyatlaridan to'liq foydalanishga erishiladi;

ta'lim muassasalarida badiiy adabiyotni o'rganish va uni bilish darajasini baholashning zamonaviy tizimi yo'lga qo'yiladi. Jamiyatda badiiy adabiyotning ezgu ma'naviyatli shaxslar shakllantirishning ma'naviy, ma'rifiy omili sifatidagi nufuzi ortadi.

ADABIYOT FANI BO‘YICHA UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MAKTABLARI BITIRUVCHILARIGA QO‘YILADIGAN TALABLAR

Umumiy o‘rta ta‘lim so‘ngida o‘quvchilarda adabiyot faniga oid quyidagi **kompetensiyalar** shakllangan bo‘lishi lozim:

ADABIYOT FANIGA OID KOMPETENSIYALAR

asarning asosiy va ikkilamchi g‘oyasini (g‘oyalarini) aniqlaydi va munosabat bildiradi, bunda adabiyot va boshqa fanlardan olgan bilimlariga, shu jumladan, asar yaratilgan kontekst (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy) haqidagi bilimlariga hamda o‘z hayotiy tajribasiga tayanadi

asardagi eksplitsit (ochiq aytilgan) va impitsit fikrlarni (tagma‘nolarni) ilg‘aydi, asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarini asoslab beradi;

asarning syujetini tushunadi, syujet elementlarini ajratadi va asarning qurilishiga munosabat bildiradi;

muallif qo‘llagan badiiy tasvir va ifoda vositalarini, shuningdek, lingvistik (leksik, grammatik, fonetik) xususiyatlarni tahlil topadi hamda ularni asarda qo‘llashdan ko‘zlangan maqsadni, ularning o‘quvchiga ta‘sirini tushuntirib beradi;

asardagi obrazlarni tahlil qiladi, ularga munosabat bildiradi hamda munosabatini matn, boshqa manbalar va hayotdan olingan misollar yordamida asoslab beradi;

asarning turli talqinlarini (masalan, kino, teatr, tasviriy san‘atdagi talqinlarini) solishtirib, o‘xshash va farqli jihatlarini aytadi, munosabat bildiradi;

o‘qilgan asarlar tahlili (shu jumladan, qiyosiy tahlili) asosida ijodiy va tahliliy matnlar yaratadi, bunda turli lingvistik va ekspressiv vositalardan o‘rinli foydalanadi hamda mantiqiy izchillikka rioya qiladi.

FANGA OID KOMPETENSIYALARNING SINFLAR KESIMIDA RIVOJLANTIRILISHI

AK 1 – Asarning asosiy va ikkilamchi g‘oyasini (g‘oyalarini) aniqlaydi va munosabat bildiradi, bunda adabiyot va boshqa fanlardan olgan bilimlariga, shu jumladan, asar yaratilgan kontekst (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy) haqidagi bilimlariga hamda o‘z hayotiy tajribasiga tayanadi		
5-sinf	AK1-1	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asarning asosiy g‘oyasiga o‘z munosabatini bildiradi.
6-sinf	AK1-2	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi, boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asarning asosiy g‘oyasiga o‘z munosabatini bildiradi.
7-sinf	AK1-3	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; asarning ikkilamchi g‘oyalarini aniqlaydi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g‘oyalariga o‘z munosabatini bildiradi.
8-sinf	AK1-4	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; asarning ikkilamchi g‘oyalarini aniqlaydi; ikkilamchi g‘oyalar asarning asosiy g‘oyasini ochib berishga qay darajada xizmat qilayotganini tushuntirib bera oladi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g‘oyalariga o‘z munosabatini bildiradi.
9--sinf	AK1-5	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; asarning asosiy g‘oyasi asar davomida qanday rivojlantirilganini (ochib berilganini) tahlil qiladi; asarning ikkilamchi g‘oyalarini aniqlaydi; ikkilamchi g‘oyalar asarning asosiy g‘oyasini ochib berishga qay darajada xizmat qilayotganini tushuntirib beradi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g‘oyalariga o‘z munosabatini bildiradi.
10-sinf	AK1-6	asarning asosiy g‘oyasini aniqlaydi; asarning asosiy g‘oyasi asar davomida qanday rivojlantirilganini (ochib berilganini) tahlil qiladi; asarning ikkilamchi g‘oyalarini aniqlaydi; ikkilamchi g‘oyalar asarning asosiy g‘oyasini ochib berishga qay darajada xizmat qilayotganini tushuntirib beradi; asar yaratilgan kontekstning (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy kontekst) asar g‘oyasiga ta’sirini ko’rsatib bera oladi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar

		keltiradi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g'oyalari o'z munosabatini bildiradi.
11-sinf	AK1-6	asarning asosiy g'oyasini aniqlaydi; asarning asosiy g'oyasi asar davomida qanday rivojlantirilganini (ochib berilganini) tahlil qiladi; asarning ikkilamchi g'oyalari aniqlaydi; ikkilamchi g'oyalar asarning asosiy g'oyasini ochib berishga qay darajada xizmat qilayotganini tushuntirib beradi; asari yaratilgan kontekstning (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy kontekst) asar g'oyasiga ta'sirini ko'rsatib beradi; fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltiradi; boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g'oyalari o'z munosabatini bildiradi.
AK2 – Asardagi eksplitsit (ochiq aytilgan) va implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi, asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarini asoslab beradi		
5-sinf	AK2-1	asari matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asardan xulosa chiqaradi.
6-sinf	AK2-2	asari matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asari matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi; asardan xulosalar chiqaradi.
7-sinf	AK2-2	asari matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asari matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi; asardan xulosalar chiqaradi.
8-sinf	AK2-3	asari matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asari matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi va nega shunday tushunganligini tushuntirib beradi; asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarni asoslab beradi.
9-sinf	AK2-3	asari matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asari matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi va nega shunday tushunganligini tushuntirib beradi; asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarni asoslab beradi.
10-sinf	AK2-3	asari matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asari matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi va nega shunday tushunganligini tushuntirib beradi; asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarni asoslab beradi.
11-sinf	AK2-3	asari matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushunadi; asari matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'aydi va nega shunday tushunganligini tushuntirib beradi; asardan xulosalar chiqaradi va bu xulosalarni asoslab beradi.
AK3 – Asarning syujetini tushunadi, syujet elementlarini ajratadi va asarning qurilishiga munosabat bildiradi		
5-sinf	AK3-1	asarning syujetidagi asosiy voqealarni qayta hikoya qiladi .
6-sinf	AK3-2	asari syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi.
7-sinf	AK3-3	asari syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega

		aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi.
8-sinf	AK3-4	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi; syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratadi.
9-sinf	AK3-5	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi; syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratadi; syujet nega aynan shunday qurilganligini tahlil qiladi.
10-sinf	AK3-5	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi; syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratadi; syujet nega aynan shunday qurilganligini tahlil qiladi.
11-sinf	AK3-5	asar syujetini qayta hikoya qiladi; syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'yadi; voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh beradi; syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratadi; syujet nega aynan shunday qurilganligini tahlil qiladi.
AK4 – Muallif qo'llagan badiiy tasvir va ifoda vositalarini, shuningdek, lingvistik (leksik, grammatik, fonetik) xususiyatlarni tahlil qiladi hamda ularni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi		
5-sinf	AK4-1	muallif qo'llagan badiiy tasvir va ifoda vositalarini (o'xshatish) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi.
6-sinf	AK4-2	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik xususiyatlarni topadi; notanish so'zlar ma'nosini lug'atlar yoki boshqa manbalardan aniqlaydi.
7-sinf	AK4-3	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish, metonimiya, kinoya) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik xususiyatlarni topadi va ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi; notanish so'zlar ma'nosini lug'atlar yoki boshqa manbalar, shuningdek, kontekstdan aniqlaydi.

8-sinf	AK4-4	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish, metonimiya, kinoya, sinekdoxa) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik va grammatik xususiyatlarni topadi hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi; notanish so'zlar ma'nosini lug'atlar yoki boshqa manbalar, shuningdek, kontekstdan aniqlaydi.
9-sinf	AK4-5	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, metonimiya, kinoya, sinekdoxa, allegoriya) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik, grammatik va fonetik xususiyatlarni topadi hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi; notanish so'zlar ma'nosini lug'atlar yoki boshqa manbalar, shuningdek, kontekstdan aniqlaydi;
10-sinf	AK4-6	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, metonimiya, kinoya, sinekdoxa, allegoriya, ramz) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi; muallif tiliga xos ayrim leksik, grammatik va fonetik xususiyatlarni topadi hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi; notanish so'zlar ma'nosini lug'atlar yoki boshqa manbalar, shuningdek, kontekstdan aniqlaydi.
11-sinf	AK4-6	muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, metonimiya, kinoya, sinekdoxa, allegoriya, ramz) topadi; ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib beradi muallif tiliga xos ayrim leksik, grammatik va fonetik xususiyatlarni topadi hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qiladi; notanish so'zlar ma'nosini lug'atlar yoki boshqa manbalar, shuningdek, kontekstdan aniqlaydi.
AK5 – Asardagi obrazlarni tahlil qiladi, ularga munosabat bildiradi hamda munosabatini matn, boshqa manbalar va hayotdan olingan misollar yordamida asoslab beradi		
5-sinf	AK5-1	asardagi asosiy obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini aytib beradi.
6-sinf	AK5-2	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini aytib beradi; obrazilarga o'z bahosini beradi.
7-sinf	AK5-3	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi; obrazilarga o'z bahosini beradi va hayotiy tajribasiga tayangan holda bahosini asoslaydi.
8-sinf	AK5-4	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi;

		obrazlarga o'z bahosini beradi hamda hayotiy tajribasi va matnga tayangan holda bahosini asoslaydi.
9-sinf	AK5-5	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi; dinamik obrazlarning asar davomida o'zgarishini tahlil qiladi; obrazlarga o'z bahosini beradi hamda hayotiy tajribasi va matnga tayangan holda bahosini asoslaydi.
10-sinf	AK5-6	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi; dinamik obrazlarning asar davomida o'zgarishini tahlil qiladi; obrazlarning asar g'oyasini ochib berishdagi o'rnini tahlil qiladi; obrazlarga o'z bahosini beradi hamda hayotiy tajribasi va matnga tayangan holda bahosini asoslaydi.
11-sinf	AK5-7	asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarni sanab beradi; ularning bir-biriga munosabatini tahlil qiladi; dinamik obrazlarning asar davomida o'zgarishini tahlil qiladi; obrazlarning asar g'oyasini ochib berishdagi o'rnini tahlil qiladi; muallifning obrazni ochib berish uchun qo'llagan vositalarini tahlil qiladi; obrazlarga o'z bahosini beradi hamda hayotiy tajribasi va matnga tayangan holda bahosini asoslaydi.
AK6 – Asarning turli talqinlarini (masalan, kino, teatr, tasviriy san'atdagi talqinlarini) solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini aytadi, munosabat bildiradi		
5-sinf	AK6-1	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi.
6-sinf	AK6-2	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi.
7-sinf	AK6-3	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni, spektakllarni solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi.
8-sinf	AK6-4	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildiradi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni, spektakllarni solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi; asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlar, spektakllardagi farqlar asar g'oyasini qay- darajada o'zgartirganini tahlil qiladi.
9-sinf	AK6-5	asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi; asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning

		<p>asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazilarni) ochib berishiga munosabat bildiradi;</p> <p>asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni, spektakllar, radiospektakllarni solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi;</p> <p>asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlar, spektakllar, radiospektakllardagi farqlar asar g'oyasini qay darajada o'zgartirganini tahlil qiladi.</p>
10-sinf	AK6-6	<p>asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi;</p> <p>asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazilarni) ochib berishiga munosabat bildiradi;</p> <p>asar va uning turli talqinlarini (masalan, multimediyalar talqinlari – audiokitob, radiospektakl, san'atning boshqa turlaridagi talqinlari – kino, teatr, tasviriy san'at, monumental san'at) solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi;</p> <p>asar va uning turli talqinlaridagi farqlar asar g'oyasini qay darajada o'zgartirganini yoki kuchaytirganini tahlil qiladi.</p>
11-sinf	AK6-6	<p>asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarni tasvirlaydi;</p> <p>asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazilarni) ochib berishiga munosabat bildiradi;</p> <p>asar va uning turli talqinlarini (masalan, multimediyalar talqinlari – audiokitob, radiospektakl, san'atning boshqa turlaridagi talqinlari – kino, teatr, tasviriy san'at, monumental san'at) solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topadi;</p> <p>asar va uning turli talqinlaridagi farqlar asar g'oyasini qaydarajada o'zgartirganini yoki kuchaytirganini tahlil qiladi.</p>

TUSHUNTIRISH XATI

ADABIYOT FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI

Adabiyot inson ma'naviy dunyosini shakllantirish va axloqiy qiyofasini tarkib topdirishning eng samarali vositasidir. Turli davrlarda turli ijodkorlar tomonidan yaratilgan **sara badiiy asarlar** “Adabiyot” o‘quv predmetining o‘rganish ob’ekti hisoblanadi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida adabiyot o‘qitishdan **bosh maqsad** sog‘lom e’tiqodli, keng dunyoqarashli, nozik didli, o‘zga inson tuyg‘ularini his qiladigan, o‘z xatti-harakatlarini asoslay oladigan, **mustaqil fikrga va keng dunyoqarashga ega** shaxsning ma'naviy dunyosini shakllantirishdan iborat.

Maktab adabiy ta'limida bosh maqsadga erishish uchun quyidagi **vazifalar** bajarilishi ko‘zda tutiladi:

o‘quvchilarda badiiy adabiyot olamiga chuqurroq olib kirish va adabiyotga mehr uyg‘otish orqali kitobxonni tarbiyalash;

ularni badiiy asar o‘qiydigan, adabiy-nazariy tushunchalarga, o‘z bilim va ayotiy tajribasiga tayangan holda asarlarni **tahlil qiladigan va baho beradigan** darajaga keltirish;

badiiy asar va unda aks etgan hayotiy holat hamda adabiy qahramonlar haqidagi fikrlarini ham **og‘zaki, ham yozma shaklda to‘g‘ri ifodalay oladigan** qilib tarbiyalashdan iboratdir.

Maktab adabiy ta'limining maqsad va vazifalari qandayligi “Adabiyot” o‘quv fanining **mazmunini** belgilaydi. Adabiy ta'lim mazmuni o‘quv rejasi, dasturi, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalari hamda boshqa turli yordamchi didaktik vositalardan iborat bo‘ladi.

Ochun miqyosida shiddat bilan borayotgan globallashtirish jarayoni barcha jamiyatlarda ham ta'lim tizimini takomillashtirib, kompetentli kadrlar tayyorlashni taqozo etmoqda. Shu bois O‘zbekiston Respublikasida ham ta'lim tizimi jiddiy islohotlar bosqichiga kirdi. Milliy o‘qitish tizimidagi tub yangilanishlar mavjud ta'lim mazmunining ham o‘zgarishini talab qilmoqda. Umumiy o‘rta ta'limning eng muhim va nozik yo‘nalishi bo‘lmish adabiyot o‘qitish samaradorligini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan o‘quv ashyolarini yangilash hayotiy ehtiyojga aylandi.

Ushbu o‘quv dasturi “Adabiyot o‘quv fani konsepsiyasi” va “Adabiy ta'lim davlat standarti” singari rasmiy pedagogik hujjatlarga tayanib, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan tayanch o‘quv rejasi asosida yaratildi.

5-11-SINFLAR “ADABIYOT” DASTURI MAZMUNI VA TUZILISHI

Jamiyat pedagogika ilmi va amaliyoti oldiga umumiy o‘rta ta'limni dunyo andazalari darajasiga ko‘tarish talabini qo‘ymoqda. Ushbu “Adabiyot” dasturi keyingi talablar asosida qayta ishlab chiqildi. Bunda

umumiy o'rta maktab adabiy ta'limi 1-4-sinflar darajasida **boshlang'ich**, 5-9-sinflar qamrovida **tayanch** hamda 10-11-sinflardan iborat **o'rta** singari uch bosqichdan iborat ekani ko'zda tutildi.

Umumta'lim o'rta maktablari adabiy ta'limining ikkinchi, ya'ni tayanch bosqichi bo'lmish 5-9-sinflarda adabiy ta'lim **adabiy o'qish** shaklida tashkil etilishi mo'ljallandi. Bunga ko'ra, o'quv dasturlarida o'quvchilarga o'rgatiladigan badiiy matnlar xronologik yoki janriy belgilariga qarab emas, balki umumlashtiruvchi **ruknlar** bo'yicha joylashtirildi. Har bir sinfda to'rttadan rukn va ushbu ruknlarning mavzusiga mos turli davrlarda, turli mualliflar tomonidan yaratilgan, turli janrlarga xos asalar tavsiya qilindi. Matnlarni tanlash va o'rinlashtirishda asarlar yordamida o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan ma'naviy-axloqiy fazilatlar tizimi ko'zda tutiladi.

Umumta'lim o'rta maktablarining 10-11-sinflarida adabiy ta'lim **tizimli kurs** shaklida tashkil qilinishi ko'zda tutildi, ya'ni badiiy asarlar davrlar bo'yicha, xronologik tartibda joylashtirildi. Bunda har bir davr uchun obzor (o'rganilayotgan davr adabiyotining rivojlanish tendensiyalarini aks ettiruvchi umumlashtiruvchi) darslar ko'zda tutildi. Bu bosqichda ham o'quvchilarda badiiy asarlar tahlili orqali ezgu ma'naviy sifatlarni shakllantirish asosiy pedagogik maqsad bo'ladi. Asar tanlashda filologik mezonlardan ko'ra pedagogik mezonlarga ustuvorlik berildi: asarlarning turli bosqichlardagi o'quvchilarning yoshi, ruhiy imkoniyatlari hamda aqliy rivojlanish darajalariga qanchalik mos kelishi va ularda qanday axloqiy fazilatlar shakllantirishi mumkinligi inobatga olindi.

Har bir sinfda adabiy asar va didaktik materiallar ifoda yo'sini, uslubiy yaqinligi, mavzusi, til xususiyatlari, janr rang-barangligi hisobga olingan holda joylashtirilgan. Materiallarni joylashtirishda soddadan murakkabga tomon borish va janriy xilma-xillikni saqlash tamoyiliga, imkoni boricha, amal qilingan. Shuningdek, o'quvchilarda milliy va jahon adabiyotining ko'lami haqida umumiy tasavvur paydo qilishga ham e'tibor qaratilgan.

Dasturda adabiyot o'qitishdagi ikki bosqich orasida mantiqiy izchillik, davomiylik va uzluksizlik bo'lishini ta'minlashga e'tibor qaratildi. 5-9-sinflarda xalq og'zaki ijodi, o'zbek, qardosh turkiy va jahon adabiyotining ayrim namunalarini o'rganish hamda o'quvchilarni o'qilgan badiiy asarni tahlil etishga, ularning janr xususiyatlarini aniqlashga, o'rganilayotgan badiiy asar haqidagi fikrlarini ravon va ta'sirchan bayon qilishga o'rgatish diqqat markazida turadi. Ushbu bosqich o'quvchilarda badiiy asar o'qishga barqaror qiziqish uyg'otib, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish va adabiy asarni chuqurroq tushunishga yordam beradigan darajadagi nazariy bilimlar berishga qaratilgani bilan o'spirinlarda ezgu ma'naviy sifatlarni va kreativlik xususiyatlari shakllantirishga xizmat qiladi.

O'rta maktab bosqichida esa asosiy e'tibor o'quvchilarda milliy va jahon adabiyotining yaxlit estetik hodisa ekani haqida muayyan tasavvur hosil etishga qaratildi. Bu bosqichdagi adabiy materiallar xronologik tartibda

joylashtirilgan. Lekin turli yillarda yaratilgan adabiy mahsulotlarning barchasi emas, balki ham estetik qimmat, ham o'quvchilarda ijobiy axloqiy sifatlar shakllantirishga qaratilgani, ham qabul qilinishi osonroq ekani bilan ajralib turadigan asarlarga dasturdan joy olgan. Unda ham, quyi bosqichda bo'lgani kabi, turli davrlarda yaratilgan badiiy matnlar yordamida o'quvchilarda ezgu ma'naviy fazilatlar tarkib topdirish bilan birga, adabiyotning taraqqiyot tarixi, adabiy jarayon tamoyillari haqida muayyan tasauurlarni shakllantirishga e'tibor qaratildi. Shuningdek, bu bosqichda o'quvchilarga adabiyot nazariyasi bo'yicha chuqurroq ma'lumotlar berilishi ko'zda tutildi. Adabiyot nazariyasi bo'yicha o'quvchilar egallagan bilimlar o'rganilayotgan badiiy asarlarni tushunish va tahlil etish uchun yetarli darajada bo'lishiga e'tibor qaratildi.

Dasturda o'rta maktab adabiy ta'limining har ikki bosqichida ham jahon adabiyotining sara namunalarini o'rganishga alohida e'tibor qaratildi. Bu asarlarni o'rganish milliy adabiyotimiz umumjahon adabiy jarayonining uzviy bir bo'lagi ekanligini anglatib turishdan tashqari, o'quvchilarda ezgu ma'naviyat qaror topdirishga dunyodagi eng nodir san'at asarlari jalb etilgani bilan ham e'tiborga loyiq. O'qituvchi jahon va o'zbek adabiyotlari o'rtasidagi o'zaro yaqinlik, umumiylik, ijodiy aloqaga e'tibor qaratishi va ular taraqqiyotidagi o'xshash qirralarga o'quvchilar diqqatini jalb etishi zarur.

ADABIYOT O'QITISH METODOLOGIYASI

Dasturda **badiiy matn ustida ishlash**, ya'ni o'quv tahlili adabiyot o'qitishdagi eng **asosiy** yumush ekani ko'zda tutildi. Tahlil jarayonida o'quvchilarning yosh xususiyatlari, tafakkur darajalari, ruhiy rivojlanish bosqichlarining holatlarini hisobga olish yo'llari belgilandi. **Matn ustida mustaqil ishlash** o'quvchilarni ijodiy fikrlash, badiiy tahlil va nutqiy kompetentlikka o'rgatadi.

Adabiyot darslarida badiiy asarlar **savol va topshiriqlar yordamida** atroflicha tahlil qilinishi lozim. Bu savol va topshiriqlarning **uch bosqichda**: asarni o'qishdan oldin, o'qish davomida va o'qishdan keyin tashkil qilinishi hamda har bir bosqich oldiga **konkret, o'ziga xos vazifalar** qo'yilishi o'quvchilarning asarni tahlil qilishlari uchun zamin bo'lib xizmat qiladi. Badiiy asarlar mohiyatini o'quvchilarning **o'zlari** tushunib olishlariga, asarni o'zlari uchun "kashf qilishlariga" katta e'tibor berilishi kerak. O'quvchini darsda badiiy asar o'qitish bilan cheklanmay, ko'rkam asar o'qishni uning tabiiy-intellektual ehtiyojiga aylantirish lozim.

Adabiyot saboqlarida badiiy tahlilning rang-barang usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq. O'qituvchi muayyan asar tahlili yuzasidan, hozir amalda bo'lganidek, sinfdagi barcha o'quvchilarning bir xil fikrga kelishiga yoki darslikdan, o'qituvchidan olgan ma'lumotlarini qaytarish bilan cheklanishiga yo'l qo'ymasligi lozim. Ayni bir badiiy hodisadan

o'quvchilarning **turlicha estetik-axloqiy ma'no** topishlariga imkon yaratish bolalarning betakror shaxs sifatida shakllanishiga omil bo'ladi.

Tahlilda asosiy e'tibor asar mohiyatini anglash bilan birga, uning **estetik qimmatini** ko'rsatishga, **badiiyligini ta'minlagan omillarni** idrok etishga qaratilishi zarur. Puxta va chuqur o'quv tahliligina o'rganilayotgan asarning o'quvchilar hissiyotiga ta'sir qilishini ta'minlaydi. Hissiyotga ko'rsatilgan ta'sir, albatta, shaxsning ma'naviy sifatiga evriladi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, ushbu dastur, oldinlari bo'lgani kabi, "Adabiyot" darsliklarida har bir o'rganilgan asar yuzasidan **metodik maqola** ("asar haqida" bo'limi) **berish tajribasidan voz kechishni** ko'zda tutadi. Negaki, darslik mualliflarining bu xil maqolalari o'qituvchilarni ham, o'quvchilarni ham bir xil fikrlashga, demakki, fikrlamaslikka odatlantiradi. Ayni shu maqsadda ushbu dasturda ham, oldingi yillarda qabul qilingan dasturlardan farqli o'laroq, faqat tavsiya qilingan asarlar ro'yxati keltirildi hamda asarni qanday talqin qilish kerakligini ko'rsatuvchi annotatsiyalardan voz kechildi. Darslik mualliflari o'rganilgan **asar matni tahliliga yo'naltirilgan savol-topshiriqlarga** zo'r berishi kerakligi tavsiya etiladi. Shuningdek, savol-topshiriqlarning faktologik emas, balki o'quvchini mustaqil fikrlashga undaydigan, asar tahliliga yordam beradigan **konseptual** xarakterda bo'lishi kerakligi ko'zda tutiladi.

Alohida ta'kidlash kerakki, bu dasturda 5-9-sinflarda ijodkorlarning hayot va ijod yo'li bo'yicha ma'lumot berishdan tamomila voz kechildi. Chunki o'smir yoshidagi o'quvchilar uchun yozuvchining umrbayoni bilan uning asarlari o'rtasidagi bog'liqlikni unchalik muhim emas. O'quvchilarning yoshi biroz ulg'ayib, hayot tajribasi ortgandagina asar bilan muallif hayoti o'rtasidagi bog'liqlikni payqashi mumkin. Shuning uchun ham 10-sinfga kelib, ya'ni adabiyot o'quv fani ilmiy tizim tusini olgachgina ijodkorlar umryo'li o'rganilishi ko'zda tutildi. Adiblar umr yo'li ikki maqsadda o'rganiladi. Birinchidan, ijodkor umrbayoni uning sinfda tahlil etiladigan asarlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ikkinchidan, yozuvchi shaxsiyatidagi ibratli axloqiy sifatlar misolida o'quvchilarda ezgu ma'naviy sifatlar shakllantirishga erishiladi.

DASTURDA VARIATIVLIK VA O'QITUCHI ERKINLIGI

O'qituvchi savol va topshiriqlar yordamida o'quvchilarning biror badiiy asarni tahlil qilishlariga zamin yaratishda sinfdagi o'quvchilarning intellektual imkoniyatlari, ruhiy holati, asarning ta'sir darajasini hisobga olgan holda ish ko'rishi zarur. Shuni hisobga olgan holda, dasturda **variativlik** ko'zda tutildi: ayrim o'rinlarda o'rganilishi va tahlil qilinishi tavsiya qilingan asalardan birini tanlash imkoni berildi. Xususan, lirik asarlarni o'rganishda dasturda nomlari keltirilgan she'rlar yoki g'azallarning barchasini emas, ayrimlarini chuqur tahlilga tortish orqali o'quvchining adib lirikasining o'ziga xosligini tushunishiga erishish tavsiya qilinadi.

Ushbu dasturda o'qituvchilar tashabbuskorligini uyg'otish, ularning erkin fikrlashlariga sharoit yaratish hamda adabiy ta'limda o'lkashunoslik materiallaridan (xususan, o'quvchilar yashab turgan hudud adabiy muhitida yaratilgan asarlardan) foydalanib, ta'limni hayotga yaqinlashtirish maqsadida har bir sinfda o'rganilishi ko'zda tutilgan adabiy materiallarni 10 foizgacha bo'lgan miqdorda mahalliy sharoit talabi, o'qituvchi va o'quvchilarning xohishlariga muvofiq istalgan adabiy siymoning istalgan badiiy yuksak asari bilan **almashtirish** mumkinligi hisobga olindi. Buning uchun dasturda bo'lmasa-da, o'qituvchi o'quvchilarga o'rgatilishi zarur deb hisoblagan asarni yillik mavzuli o'quv rejasiga kiritishi va uni qaysi asar o'rniga o'tishni mo'ljallaganini ko'rsatishi kerak.

Shu bilan birga, ayni shu maqsad – o'qituvchilarga erkinlik berish, ularning o'zlari dars beradigan sinf qobiliyatlarini hisobga olishlari uchun sharoit yaratish maqsadida har bir asarni o'rganish uchun **soatlar taqsimoti** berilmadi. O'qituvchilar konkret sinfning shart-sharoitarini hisobga olgan holda soatlarni asar tahliliga (shunchaki asarni o'qib, faktologik ma'lumotlarni eslab qolishga emas) imkon beradigan tarzda taqsimlashlari tavsiya etiladi.

DARSDAN TASHQARI MUTOLAA

Badiiy adabiyotga yaqinlik sinfdagi mashg'ulotlar bilangina tugamasligi kerak. O'qituvchilar, imkon qadar, bir qancha asarlarning sinfdan tashqarida, o'quvchilarning bo'sh vaqtlari hisobiga o'qib chiqilishiga erishishlari va o'qilganlar yuzasidan har bir o'quv choragida kamida bir marta yalpi suhbat o'tkazib turishlari lozim. Sinfdan tashqari o'qishni uyushtirishda o'qituvchi tashabbuskor bo'lmog'i, o'quvchilarning yoshiga munosib yangi chiqqan badiiy yuksak asarlar bilan tanishishni bolalarga tavsiya etishni unutmashligi darkor. Sinfdan tashqari o'qilgan yangi asarlar o'quvchilarni ijodkorlikka undaydi, bugungi voqyelik tufayli tug'ilgan hayotiy savollarga javob topishga o'rgatadi. Adabiy ta'limda sinfdan tashqari o'qish orqaligina bolalarda badiiy asar mutolaasiga qiziqish qat'iyilashadi, badiiy did shakllanadi, ularning mustahkam e'tiqodli, pokiza axloqli, barkamol ma'naviyatli shaxslar bo'lishiga erishiladi.

Dastur o'rta maktabda adabiyot o'qitishning dars shaklidan tashqari fakultativ mashg'ulotlar, adabiy kechalar, adabiy bahslar, ijodiy uchrashuvlar, to'garak mashg'ulotlari, adabiy quroq (montaj)lar, adabiy ko'rgazmalar, adabiy sayohatlar, kitobxonlar anjumani singari ish turlaridan ham foydalanish mumkinligini ko'zda tutadi.

Xullas, ushbu dasturda mustaqil fikrga ega, badiiy so'zdan ta'sirlanadigan va uni anglaydigan erkin ruhli shaxslarni shakllantirish uchun zarur bo'lgan metodik tadbirlar yig'masi taqdim etilgan.

V SINF (68 soat)

Kirish: Adabiyot – so‘z san‘ati.

Adabiyotning so‘z san‘ati ekanligi. Uning estetik, tarbiyaviy, ta‘limiy ahamiyati. Badiiy so‘z qudrati. So‘z orqali inson ruhiy olami, his-tuyg‘ulari hamda tabiat manzaralarini tasvirlash mumkinligi. Adabiyot ma‘naviyat, ma‘rifat va tarbiya vositasi. Badiiy adabiyotning turlari. Mumtoz hamda zamonaviy shoir va yozuvchilar asarlarining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni.

HIKMAT DURDONALARI

Hadislar. *Nazariy ma‘lumot:* Hadis haqida tushuncha.

Maqollar. *Nazariy ma‘lumot:* Maqol to‘g‘risida tushuncha.

Topishmoqlar. *Nazariy ma‘lumot:* Topishmoq haqida tushuncha.

Jahon va o‘zbek adabiyotida masallar:

Ezop: Masallardan ayrim namunalar *yoki* Ivan Krilov: Masallardan ayrim namunalar. Gulxaniy: “Zarb-ul masal” *yoki* Hamza Hakimzoda Niyoziy: Masallar. *Nazariy ma‘lumot:* Masal haqida tushuncha.

Alisher Navoiy: Hikmatlar.

Sa‘diy Sheroziy: “Guliston” *yoki* “Bo‘ston” asaridan parchalar. *Nazariy ma‘lumot:* Didaktik adabiyot haqida tushuncha.

Bobur: Ruboiylar (“Har kimki vafo qilsa...”, “Tole yo‘qi jonimg‘a...”, “Ko‘pdin berikim...”, “Ko‘rdum”, “Ko‘ngli tilagan murodig‘a”). *Nazariy ma‘lumot:* Ruboiy haqida tushuncha.

ERTAK – UQQANGA SABOQ BESHAK

O‘zbek va jahon xalqlari ertaklari: O‘zbek xalq ertaklaridan namuna (“Uch og‘a-ini botirlar” *yoki* boshqa). Jahon xalqlari ertaklaridan namuna. *Nazariy ma‘lumot:* Ertak haqida tushuncha.

Aka-uka Grimmlar ertaklaridan namuna (“Uch og‘a-ini botirlar” *yoki* boshqa) *yoki* Hans Kristian Andersen ertaklaridan namuna (“Bulbul”, “Binafsha” *yoki* boshqa).

Hamid Olimjon: “Oygul bilan Baxtiyor” ertak-dostoni *yoki* Miraziz A‘zam: “O‘lmas qush afsonasi” ertak-dostoni. *Nazariy ma‘lumot:* Adabiy ertak haqida tushuncha.

Janni Rodari: “Hurishni eplolmagan kuchukcha” ertagi *yoki* “Vaqtzni qo‘yib yuboring” ertagi.

O‘zbek rivoyatlaridan namunalar. *Nazariy ma‘lumot:* Rivoyat haqida tushuncha.

BOLALIKNING BEG'UBOR OLAMI

Mirkarim Osim: “Zulmat ichra nur” qissasidan parchalar *yoki* “Ibn Sino qisasi” qissasidan parchalar. *Nazariy ma'lumot:* Badiiy to'qima haqida tushuncha.

Xudoyberdi To'xtaboyev: “Sariq devni minib” romanidan parchalar *yoki* “Shirin qovunlar mamlakatida” romanidan parchalar. *Nazariy ma'lumot:* Bosh qahramon haqida tushuncha.

Mark Tven: “Tom Soyverning boshidan kechirganlari” romanidan parchalar *yoki* “Tom Soyverning yangi sarguzashtlari” qissasidan boblar.

Oybek: “Fanorchi ota” hikoyasi.

Mirtemir: She'rlar (“Bulut”, “Shudring”, “Baliq ovi”). *Nazariy ma'lumot:* She'riy nutq haqida tushuncha.

VATANNI SEVMOQ IYMONDANDIR

Erkin Vohidov: “Nido” dostoni *yoki* “Palatkada yozilgan doston” dostoni.

Abdulla Oripov: She'rlar (“O'zbekiston”, “Men nechun sevaman O'zbekistonni”).

Anvar Obidjon: She'rlar (“Hayotning har lahzasi go'zal”, “Vatanjon”, “Tinch kun”, “Yer”).

Nodar Dumbadze: “Hellados” hikoyasi. *Nazariy ma'lumot:* Hikoya haqida tushuncha.

VI SINIF (68 soat)

Kirish: Badiiy asar – ma'naviyat xazinasi.

Badiiy adabiyot va inson ma'naviyati. Adabiy asarlarning insonning ma'naviy qiyofasini shakllantirishdagi o'рни. Komil inson tarbiyasida kitobning ahamiyati. Axloq-odob bilan badiiy adabiyot o'rtasidagi mushtaraklik. Xalq va mamlakatning ma'naviy-madaniy ravnaqida badiiy adabiyotga muhabbatning muhim ahamiyatga ega ekani. Millatning o'zligini tanishida badiiy adabiyotning o'рни.

SO'ZDA SEHR BOR

Hadislar.

Xalq qo'shiqlari. *Nazariy ma'lumot:* Xalq qo'shiqlari.

Alisher Navoiy: "Sher bilan Durroj" hikoyati *yoki* "Yoqut" hikoyati *yoki* "Hotami Toy" hikoyati ("Hayrat ul-abror" dostonidan).

Avaz O'tar: She'rlar ("Til", "Fidoysi xalqim").

Abay: Nasihatlar ("Qora so'z" asaridan).

Erkin Vohidov: "O'zbekim" she'ri.

Hamid Olimjon: "O'zbekiston" she'ri.

HAR BIR KUN – SABOQ

G'afur G'ulom: "Mening o'g'rigina bolam" hikoyasi. "Shum bola" qisasidan parchalar. *Nazariy ma'lumot:* Badiiy asar tili.

Abdulla Qahhor: Hikoya ("Bemor", "O'g'ri", "Dahshat", "Anor" hikoyalaridan biri) *yoki* "O'tmishdan ertaklar" qissasidan bob.

Odil Yoqubov: Hikoya ("Yaxshilik" "Vido", "Muzqaymoq" hikoyalaridan biri).

O'tkir Hoshimov: Hikoya ("Urushning so'nggi qurboni", "Yanga", "O'zbeklar", "Nimadir bo'ldi" hikoyalaridan biri). "Dunyoning ishlari" qissasidan parchalar.

SARGUZASHTLAR VA FANTASTIKA OLAMI

Jyul Vern: "O'n besh yoshli kapitan" romanidan parchalar *yoki* "Kapitan Grant bolalari" romanidan parchalar. *Nazariy ma'lumot:* Sarguzasht asar haqida tushuncha.

Hojiakbar Shayxov: Hikoya ("Birinchi sinov", "7-ser", "Tasodifiy qo'nish" hikoyalaridan biri).

Aytek Azimov: "O'qituvchi odam bo'lgan ekan" hikoyasi *yoki* Rey Bredberi: "Pushtirang darcha" hikoyasi. *Nazariy ma'lumot:* Fantastika haqida tushuncha.

Artur Konan Doyl. Hikoya ("Mallalar uyushmasi" *yoki* "Moviy karbunkul"). *Nazariy ma'lumot:* Detektiv haqida tushuncha.

RANGIN TUYG'ULAR

Azim Suyun: She'rlar ("Oq va qora", "Bahodirning qilichi", "Tutqun", "Qodir ovchining o'limi").

Tog'ay Murod: "Yulduzlar mangu yonadi" qissasi.

Ibroyim Yusupov: "Qadrdon so'qmoqlar" she'ri.

Oskar Uayld: "Baxtiyor shahzoda" yoki "Xudbin pahlavon". *Nazariy ma'lumot*: Majoz haqida tushuncha.

10-синф

VII SINF (68 soat)

Kirish: Badiiy soʻz qudrati.

Badiiy adabiyotning soʻz san'ati ekanligi. Hayot hodisalarini badiiy obrazlar vositasida tasvirlashning oʻziga xosligi. Badiiy adabiyotning ilmiy adabiyotdan va san'atning boshqa turlaridan farqi. Adabiyotning tur va janrlari. Badiiy soʻzning sehrliligi qudrati, uning inson ma'naviyatini qaror topdirishdagi oʻrni.

Hadislar.

KOʻZIM QAROGʻIDASAN, OTAYURT!

Hamza: Sheʼrlar (“Jonlarni jononi vatan”, “Dardiga darmon istamas”).

Xurshid Davron: “Vatan haqida yeti rivoyat” *yoki* Muhammad Ali: “Gumbazdagi nur”.

Rasul Hamzatov: Sheʼrlar (“Ona tilim”, “Kenja nevaram Shahrizodga”).

Sergey Yesenin: Sheʼrlar (“Xurosonda bir darvoza bor”, “Singlimga xat”, “Singlim Shuraga”, “Endi qaytmam uyimga”, “Ona ibodati”). Nazariy maʼlumot: Barmoq vazni haqida tushuncha.

INSON, TABIAT, OʻZLIK

Normurod Norqobilov: “Oqboʻyin” qissasi.

Asqad Muxtor: Sheʼrlar (“Umid”, “Inson”, “Yer”, “Kuz”, “Tugʻilish”).

Ernest Seton Tompson: “Yovvoyi yoʻrgʻa” hikoyasi.

Ernest Xeminguey: “Chol va dengiz” qissasi. *Nazariy maʼlumot:* Badiiy asarda ramz.

OʻTMISHDAN SADOLAR

Alisher Navoiy: Qitʼalari va fardlar. *Nazariy maʼlumot:* Fard va qitʼa haqida tushuncha.

Atoyi: Gʻazallar (“Mehnatu alamlarga muhtalo Uvaysiyman”, “Sogʻindim”), Chistonlar: (“Anor”, “Yongʻoq”, “Kun va tun”). *Nazariy maʼlumot:* Qofiya va radif haqida tushuncha.

Abdulla Qodiriy: “Mehrobdan chayon” romani. *Nazariy maʼlumot:* Roman haqida tushuncha.

Pirimqul Qodirov: “Avlodlar dovoni” romanidan parchalar *yoki* “Ona lochin vidosi” romanidan parchalar.

TURFA QIYOFALAR

Oʻlmas Umarbekov: “Qiyomat qarz” hikoyasi.

Anton Chexov: Hikoya (“Xameleon”, “Semiz va oriq”, “Latta” hikoyalaridan biri). *Nazariy maʼlumot:* Satira va yumor haqida tushuncha. Badiiy asarda detal.

Iqbol Mirzo: She'rlar ("Singlimga", "Yigit", "Yomonlama", "Horg'in rohat", "Nazar", "Me'yor").

Qamchibek Kenja: Hikoya ("Baliq ovi" yoki "Lafz").

Zulfiya: She'rlar ("Oydinda", "Ko'rganmiding ko'zlarimda yosh", "Sen qaydasan, yuragim", "Ne baloga etding muhtalo", "Sensiz", "Bahor keldi, seni so'roqlab"). *Nazariy ma'lumot*: Intim lirika.

Saida Zunnunova: She'rlar ("Mening Vatanim!", "Yer uzra qo'ndi oqshom", "Qizimga", "Buvilar duoga qo'llarin ochib").

YO'NIMA

VIII SINF (68 soat)

Kirish: Davr, ijodkor va adabiyot munosabati.

Adabiyotda muayyan millat hayotiga daxldor jihatlarning aks ettirilishi sabablari. Har qanday zamon aks etgan badiiy asarda ham yozuvchi yashagan davrga xos xususiyatlarning tasvirlanishi. Badiiy adabiyot va zamondosh odam. Adabiyotning ijtimoiy muammolarga hamohangligi bilan umrboqiyliги o'rtasidagi aloqa. Badiiy adabiyot millat adabiy tilini saqlash va rivojlantirishning asosiy vositasi ekani. Davrga daxldor dolzarb ijtimoiy muammolarning badiiy asarlarda aks ettirilishi va buning o'ziga xos jihatlari.

Hadislar.

XAYOL VA HAYOT

“Ravshan” dostoni.

Antuan de Sent Ekzyuperi. “Kichkina shahzoda”. *Nazariy ma'lumot.* Majoz va ramz.

G'afur G'ulom: She'rlar (“Sog'inish”, “Vaqt”).

Chingiz Aytmatov: “Oq kema” qissasi. *Nazariy ma'lumot:* Syujet va uning elementlari.

TUYG'ULAR TOZALIGI – ODAMIYLIK BELGISI

Lutfiy: G'azallar (“Sensan sevarim, xoh inon, xoh inonma”, “Nozuklik ichra belicha yo'q tori gisuyi”, “Meni shaydo qiladurg'on bu ko'nguldir, bu ko'ngul”, “Agar sen bo'lmasang, guldek chamanda”, “Ayoqingg'a tushar har lahza gisu”). *Nazariy ma'lumot:* G'azal haqida tushuncha. G'azal turlari.

Xayriddin Sultonov. “Ko'ngil ozodadir” qissasi *yoki* “Saodat sohili” qissasi.

Alisher Navoiy: G'azallar (“Kimki, bir ko'ngli buzug'ning xotirin shod aylagay”, “Kimga qildim bir vafokim”, “«Meni men istagan o'z suhbatig'a arjumand etmas”, “Qoshi yosinmu deyin...”, “Kecha kelgumdur debon...”, “Yordin ayri ko'ngul”, “Men o'zimni topmasam ...”). *Nazariy ma'lumot:* She'riy san'atlar haqida tushuncha.

Alfons Dode: “So'nggi saboq” hikoyasi.

SINOVLARDA TOBLANAR ODAM

Abdurauf Fitrat: She'rlar (“Mirrix yulduziga”, “O'gut”, “Yurt qayg'usi”, “Turk eli”, “Shoir”, “Sharq”, “Bevafo gulistonim”).

Nazar Eshonqul: “Maymun yetaklagan odam” hikoyasi *yoki* “Shamolni tutib bo'lmaydi” hikoyasi.

Maqsud Shayxzoda: “Mirzo Ulug'bek” fojiasi *yoki* “Jaloliddin Manguberdi” fojiasi. *Nazariy ma'lumot:* Fojia janri haqida tushuncha.

Usmon Nosir: She'rlar ("Yurak", "Nil va Rim", "Monolog", "Yana she'ringa", "Yo'lchi", "Yoshlik", "Bog'im").

O'Genri. Hikoya ("Afsungarlar tuhfası", "So'nggi yaproq", "Yozilmagan hikoya", "Yigirma yildan so'ng" hikoyalaridan biri).

KAMALAKDAY SERJILO OLAM

Shukur Xolmirzaev: Hikoya ("O'zbeklar", "Ot egasi", "Qadimda bo'lgan ekan" hikoyalaridan biri). *Nazariy ma'lumot*: Xarakter haqida tushuncha.

To'ra Sulaymon: She'rlar ("Iltijo", "Armon", "Tavallo", "Gul bir yon, chaman bir yon").

Muhammad Yusuf: She'rlar ("Osmon cho'kib qoldi bu oqshom", "Suvrat", "Lolaqizg'aldoq", "Biz baxtli bo'lamiz", "Xalq bo'l elim", "Bir kecha").

Robindranat Thakur: Hikoya ("Shubxa", "Nur va soyalar", "Aka va uka" hikoyalaridan biri).

IX SINIF (102 soat)

Kirish: Ruhiy kamolot vositasi.

Badiiy adabiyot obrazli tafakkur mahsuli sifatida. Shaxs kamolotida obrazli tafakkurning o'рни. Adabiyot – inson ruhini shakllantirish vositasi. Mantiqiy va badiiy tafakkurning o'zaro aloqador hamda farqli jihatlari.

Komil shaxsni shakllantirishda tuyg'u tarbiyasining o'рни. Kishi hissiyotini shakllantirishda badiiy so'zning ahamiyati. Komil shaxs ma'naviyatining ruhiy qirralarini ezgu qarashlarga muvofiq shakllantirish badiiy adabiyotning bosh maqsadi sifatida.

Badiiy adabiyotning tarbiyaviy, estetik, ma'rifiy, kommunikativ va hyedonistik (zavqlantirish) vazifalari mavjud ekani. Insoniyat tomonidan asrlar davomida shakllantirilgan axloqiy sifatlarni o'quvchilarda tarkib toptirishga intilish badiiy adabiyotning tarbiyaviy vazifasi sirasiga kirishi. Insonning rivojlangan tuyg'ulari uning tafakkuri taraqqiyotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi badiiy adabiyotning ma'rifiy vazifasi ekani.

Hadislar.

O'ZLIKNI ANGLASH YO'LIDA

Cho'lpon: She'rlar ("Ko'ngil", "Buzilgan o'lkaga", "Binafsha", "Go'zal", "Vijdon erki", "Kishan", "Bas endi", "Yana o't", "Xazon", «Yong'in» «Qalandar ishq», "Sezgi", "Sirlardan"). *Nazariy ma'lumot:* Obraz.

Oybek: She'rlar ("Na'matak", "Mashrab", "Yig'i kelmaydi sira", "Sen g'urubning...", "Orqangdan yig'lab...", "Xastamen", "Ko'k moviy...", "Bir yutum may...").

Asqad Muxtor: "Chinor" romanidan parchalar.

Shavkat Rahmon: She'rlar ("Tong ochar ko'zlarin...", "Turkiylar", "Jangda o'lgan emas biror bahodir", "Baxt so'zi"). *Nazariy ma'lumot:* Ijtimoiy va intim lirika.

Jek London: "Hayotga muhabbat" hikoyasi.

SIRLI-SINOVLIDIR BU KO'HNA OCHUN

Odil Yoqubov: "Ulug'bek xazinasi" romani yoki "Ko'hna dunyo" romani.

Zahiriddin Muhammad Bobur: G'azallar ("Mening ko'nglumki, gul g'unchasidek tahbatah qondur", "Agarchi sensizin sabr aylamak, ey yor, mushkuldur", "Tishing dur", "Lola", "Yoz fasli, yor vasli, do'stlarning suhbat").

Said Ahmad: "Ufq" romanidan parchalar.

Usmon Azim: She'rlar ("Karvon ko'rdim...", "Chidagin", "Rangi bo'zday titrab turgan...", "Bir daraxtning so'nggi qo'shig'i", "Ilk she'rning yozilishi haqida ballada", "Ona kelganingizda...", "Ha – oson...", "Vatan haqida

she'r", "Tong titraydi kech kuzakning quchog'ida", "She'riyat"). *Nazariy ma'lumot*: Turoq va band.

Valentin Rasputin: "Fransuz tili saboqlari" hikoyasi.

DAVR MENING TAQDIRIMDA

O'tkir Hoshimov: "Ikki eshik orasi" romani yoki "Tushda kechgan umrlar" romani. *Nazariy ma'lumot*: Badiiy asarda roviy.

Abdulla Oripov: She'rlar ("Sarob" ("O'ylarim"), "Bahor", "Genetika", "Bahor kunlarida", "Kuz manzaralari", "Ketganlar yodi bu", "Yangi asr manzarasi", "Sochlaring yoymay turib...", "Tilla baliqcha").

Erkin Vohidov: She'rlar ("Ey, men bilgan...", "Tirik sayyoralar", "Inson", "Oqsoqol", "Kelajakka maktub", "Qulluq qil demasman...", "Yaxshidir achchiq haqiqat").

Xurshid Do'stmuhammad: "Mirkomilboyning qazo bo'lgan namozi" hikoyasi.

Sharof Boshbekov: "Temir xotin" asari. *Nazariy ma'lumot*: Komediya va tragikomediya.

BU MURAKKAB OLAM VA ODAM

Luqmon Bo'rixon: "Quyosh hali botmagan" qissasi.

Halima Xudoyberdieva: She'rlar ("Ayol o'tib borar", "Begim, sizni tabiat", "Yo'ldadirman", "Ohista sham", "Shunchaki", "Kuning kulsin", "Inshaolloh", "Ko'nglimdagi arslon", "Dorilomon kunlar keldi").

Uilyam Shekspir: "Hamlet" fojiasi yoki "Makbet" fojiasi.

O'ljas Sulaymonov: She'rlar ("Arg'umoq", "Oqsoq qulon", "Ko'chmanchilar manzili", "Tungi taqqoslar", "Etikdo'z", "Quvib yet").

Yasunari Kavabata: "Anor" hikoyasi.

X SINIF (68 soat)

Kirish: Adib, adabiyot va jamiyat.

Badiiy adabiyotning jamiyat hayoti bilan chambarchas bog'liq ekani. So'zning sehrli, mo'jizaviy kuchi. O'zbek mutafakkirlari so'z qudrati haqida. Adabiyotning jamiyat hayotida tutgan o'rnini. Adabiyotning markazida inson ruhiyati, uning hissiyoti turishi. O'zbek va dunyo adabiyoti munosabatlari. O'zbek adabiyoti umumochun adabiyotining uzviy bir qismi ekani. Milliy adabiyotimizning ochun adabiyotiga va uning o'zbek adabiyotiga ta'siri. Adabiy jarayonning uzluksiz estetik kechim ekani.

O'zbek adabiyoti tarixi uzluksiz adabiy jarayon tarixidan iborat ekani. Bugungi adabiy hodisalar kechagi tajribalarning mantiqiy davomi sifatida paydo bo'lgani. Shuning uchun ham bu sinfdan boshlab adabiyotga uzluksiz jarayon, uning tarixiga tizimli kechim sifatida yondashish kerakligi. Adabiyotning davrlari haqida umumiy tushuncha.

XALQ OG'ZAKI IJODI VA QADIMGI ADABIYOT NAMUNALARI

“Alpomish” dostoni. *Nazariy ma'lumot:* Xalq dostonlari va ularning turlari.

Homer: “Iliada” yoki “Odissiya”dan parcha. *Nazariy ma'lumot:* Epik doston.

O'RTA ASRLAR ADABIYOTI MANZARALARI

Mumtoz o'zbek adabiyoti va uning rivojlanish bosqichlari. O'rta asrlar jahon adabiyoti chigzilari.

Yusuf Xos Hojib: “Qutadg'u bilig”.

Alisher Navoiy: “Xamsa”chilik haqida tushuncha. “Farhod va Shirin” dostoni. *Nazariy ma'lumot:* Komil inson.

Boborahim Mashrab: G'azallar (“Dunyog'a kelib, loyig'a bilmay bota qoldim”, “Ey, mening nozik nihol, oromijonim qaydasan?”, “To kiydi qizil o'zini zebo qilayin deb”, “Malaksan yo bashar, yo huru g'ilmonsan, bilib bo'lmas”, “Hech kima ma'lum emas, holi parishonim mening”, “Ko'rsat jamoling mastonalarga...”, “Bu tani xokini-yu ruhi ravonni na qilay ..”, “O'rtar”). *Nazariy ma'lumot:* Tasavvuf adabiyoti haqida tushuncha.

Migel de Servantes. “Don Kixot” romanidan parchalar.

XVIII-XIX ASRLAR ADABIYOTI MANZARALARI

XVIII-XIX asrlarda o'zbek va jahon adabiyoti rivojlanish tendensiyalari.

Muhammad Rizo Ogahiy: G'azallar (“Baland aylab quyoshg'a poya Navro'z”, “Qotig'roq kelmadi hargiz jahong'a ushbu qishdin qish”, “Iloho, har kuning Navro'z bo'lsin”, “Mushkin qoshining hay'ati ul chashmi jallod ustina” g'azallari). *Nazariy ma'lumot:* Tabiat lirikasi.

O'zbek mumtoz adabiyotida ayollar. Nodira, Uvaysiy, Anbar Otin ijodidan.

XIX asr ma'rifatchilik adabiyoti. Furqat, Muqimiy, Zavqiy ijodidan.

Aleksandr Pushkin: "Yevgeniy Onegin" she'riy romani. *Nazariy ma'lumot*: adabiy oqimlar: romantizm va realizm.

XX ASR ADABIYOTI MANZARALARI

XX asr o'zbek va jahon adabiyoti rivojlanish tendensiyalari.

Erix Maria Remark. "G'arbiy frontda o'zgarish yo'q" romani.

Fitrat: "Abulfayzxon" dramasi. *Nazariy ma'lumot*: Adabiy asar qahramoni. Statik va dinamik obrazlar.

ТО'ЛМАН

XI SINF (68 soat)

Kirish: Adabiyot – ma’naviyatni yuksaltirish vositasi.

Badiiy adabiyot inson ma’naviyatini yuksaltirish vositasi ekanligi. Insonning shaxs sifatida shakllanishida, o‘z-o‘zini tarbiyalashida adabiyotning ahamiyati. Shaxsning shakllanishida kitob mutolaasining o‘rni.

XX ASR ADABIYOTI MANZARALARI (DAVOMI)

Abdulla Qodiriy: “O‘tkan kunlar” romani. *Nazariy ma’lumot:* Badiiy asarda milliy ruh ifodasi.

Cho‘lpon: “Kecha va kunduz” romani. *Nazariy ma’lumot:* Badiiy uslub.

Mixail Bulgakov: “Ityurak” qissasi.

Hamid Olimjon: She‘rlar (“O‘rik gullaganda”, “Sevgi”, “Ofeliyaning o‘limi”, “Kuygay”, “Na bo‘lg‘ay”). *Nazariy ma’lumot:* She‘riy vaznlar.

Oybek. “Qutlug‘ qon” romani.

Erkin Vohidov: “Ruhlar isyoni” dostoni. *Nazariy ma’lumot:* Doston.

Abdulla Oripov: “Jannatga yo‘l” dramatik dostoni. *Nazariy ma’lumot:* Adabiy janrlar.

Omon Muxtor: “To‘rt tomon qibla” trilogiyasi. *Nazariy ma’lumot:* Trilogiya.

Chingiz Aytmatov: “Asrga tatigulik kun” romani yoki “Kassandra tamg‘asi” romani.

Rauf Parfi: She‘rlar (“Yomg‘ir yog‘ar”, “Xato qildim”, “Tong otmoqda”, “Yana qaytib keldim”, “Yoshlik zangor fasl...”, “Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon”, “Bir tush ko‘rdim”, “Assalomu alaykum, dorning og‘ochi”, “Bir qushcha sayraydi mening ruhimda”). “Adashgan ruh” dostoni. *Nazariy ma’lumot:* Modernizm.

ZAMONAVIY ADABIYOT MANZARALARI

Zamonaviy adabiyot rivojlanish tendensiyalari.

Ulug‘bek Hamdam: “Muvozanat” romani.

Farida Afro‘z: “To‘rt tomon”, “Zamin kabi”, “Yurak”, “Ey dil”, “Ey, do‘st” she‘rlari.

Erkin A‘zam: “Jannat qaydadir yoki Jiydalidan chiqqan Jo‘raqul” dramasi.

SINFLAR KESIMIDA BAHOLANADIGAN KOMPETENSIYALAR, BAHOLASH USULLARI VA MEZONLARI

O'quvchilarda fanga oid kompetensiyalarning shakllanganligini summativ (yakuniy) baholash quyidagi tarzda amalga oshiriladi:

V SINF

5-sinf oxirida o'quvchilar yil davomida o'qilgan asarlardan **biri** asosida **taassurot** yozishlari tavsiya qilinadi. (Asarga ishlangan rasm yoki illyustratsiya ilova qilinadi.) Bu taassurot quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

№	Baholash mezonlari	Yakuniy bahodagi ulushi
1	- asarning asosiy g'oyasini aniqlagan - boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asarning asosiy g'oyasiga o'z munosabatini bildirgan	10%
2	- asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushungan - asardan xulosa chiqargan	10%
3	- asarning syujetidagi asosiy voqealarni qayta hikoya qilgan	5%
4	- muallif qo'llagan badiiy tasvir va ifoda vositalarini (o'xshatish) topgan - ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib bergan	10%
5	- asardagi asosiy obrazlarning bir-biriga munosabatini aytib bergan	10%
6	- asar asosida ishlangan illyustratsiyalar va rasmlarning asarning asosiy g'oyasini, asar syujetidagi voqea yoki obrazni (obrazlarni) ochib berishiga munosabat bildirgan	5%
7	asardan olgan taassurotlarini bayon qilgan	10%
8	o'z fikrini bayon qilishda adabiy til me'yorlariga rioya qilgan	15%
9	turli lingvistik va ekspressiv vositalardan o'rinli foydalangan	15%
10	matnda mantiqiy izchillikka rioya qilingan	10%

VI SINF

6-sinf oxirida o'quvchilar yil davomida o'qilgan asarlardan **ikkitasi** asosida taassurot yozishlari tavsiya qilinadi. (Bunda taassurot yozish uchun tanlangan asarlar turli janr va davrga mansub bo'lishi, asarlardan kamida biriga asosida ishlangan multfilm yoki badiiy film bilan o'quvchilar tanish bo'lishi maqsadga muvofiq.) Bu taassurot quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

No	Baholash mezonlari	Yakuniy bahodagi ulushi
1	- asarning asosiy g'oyasini aniqlagan - fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltirgan - boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asarning asosiy g'oyasiga o'z munosabatini bildirgan	10%
2	- asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushungan - asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'agan - asardan xulosalar chiqargan	10%
3	- asar syujetini qisqacha qayta hikoya qilgan - syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'ygan	5%
4	- muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish) topgan - ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib bergan - muallif tiliga xos ayrim leksik xususiyatlarni topgan	10%
5	- asardagi asosiy va ikkilamchi obrazlarning bir-biriga munosabatini aytib bergan - obrazlarga o'z bahosini bergan	10%
6	- asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topgan	5%
7	- asarlardan olgan taassurotlarini bayon qilgan - asarlarning ayrim o'xshash va/yoki farqli jihatlarini ochib bergan	10%
8	o'z fikrini bayon qilishda adabiy til me'yorlariga rioya qilgan	15%
9	turli lingvistik va ekspressiv vositalardan o'rinli foydalangan	15%
10	matnda mantiqiy izchillikka rioya qilingan	10%

VII SINIF

7-sinf oxirida o'quvchilar yil davomida o'qilgan asarlardan **biri** asosida **tahliliy insho** yozishlari tavsiya qilinadi. Bu insho quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

No	Baholash mezonlari	Yakuniy bahodagi ulushi
1	- asarning asosiy g'oyasini aniqlagan - asarning ikkilamchi g'oyalarini aniqlagan - fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltirgan - boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g'oyalariga o'z munosabatini bildirgan	10%
2	- asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushungan - asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'agan - asardan xulosalar chiqargan	10%

3	- asar syujetini qisqacha qayta hikoya qilgan, bunda syujetdagi voqealar ketma-ketligini to'g'ri qo'ygan - voqealar ketma-ket bayon qilinmagan asarlarda yozuvchi nega aynan shunday yo'l tutganiga izoh bergan	5%
4	- muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish, metonimiya, kinoya) topgan - ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib bergan - muallif tiliga xos ayrim leksik xususiyatlarni topgan va ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qilgan	10%
5	- asardagi obrazlarning bir-biriga munosabatini tahlil qilgan - obrazlarga o'z bahosini bergan va hayotiy tajribasiga tayangan holda bahosini asoslagan	10%
6	- asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlarni, spektakllarni solishtirib, o'xshash va farqli jihatlarini topgani	5%
7	o'z fikrini bayon qilishda adabiy til me'yorlariga rioya qilgan	20%
8	turli lingvistik va ekspressiv vositalardan o'rinli foydalangan	20%
9	matnda mantiqiy izchillikka rioya qilingan	10%

Izoh: Tahliliy insho mavzusi (mavzulari) va baholash mezonlari 4-chorak yakunidan ikki hafta oldin o'quvchilarga beriladi. Insho ikki hafta davomida o'quvchilar tomonidan mustaqil tayyorlanadi va chorak oxirida topshiriladi. Topshirilgan insholar o'qituvchi tomonidan plagiatga tekshiriladi va plagiat aniqlangan insholar baholanmaydi.

VII SINF

8-sinf oxirida o'quvchilar yil davomida o'qilgan asarlardan **ikkitasi** asosida **tahliliy insho** yozishlari tavsiya qilinadi. (Bunda insho yozish uchun tanlangan asarlar turli janr va davrga mansub bo'lishi, asarlardan kamida biriga asosida ishlangan multfilm, badiiy film yoki spektakl bilan o'quvchilar tanish bo'lishi maqsadga muvofiq.) Bu insho quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

No	Baholash mezonlari	Yakuniy bahodagi ulushi
1	- asarning asosiy g'oyasini aniqlagan - asarning ikkilamchi g'oyalarini aniqlagan - ikkilamchi g'oyalar asarning asosiy g'oyasini ochib berishga qay darajada ximat qilayotganini tushuntirib bera olgan - fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltirgan - boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g'oyalariga o'z munosabatini bildirgan	10%
2	- asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushungani - asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'agan va nega	10%

	shunday tushunganligini tushuntirib bergan - asardan xulosalar chiqara oladi va bu xulosalarni asoslab bergan	
3	- syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratgan	5%
4	- muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, jonlantirish, metonimiya, kinoya, sinekdoxa) topgan - ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib bergan - muallif tiliga xos ayrim leksik va grammatik xususiyatlarni topgan hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qilgan	10%
5	- asardagi obrazlarning bir-biriga munosabatini tahlil qilgani - obrazlarga o'z bahosini bergan hamda hayotiy tajribasi va matnga tayangan holda bahosini asoslagan	10%
6	- asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlar, spektakllardagi farqlar asar g'oyasini qay darajada o'zgartirganini tahlil qiladi	5%
7	asarlarning ayrim o'xshash va/yoki farqli jihatlari ochib bergan	10%
8	o'z fikrini bayon qilishda adabiy til me'yorlariga rioya qilgan	15%
9	turli lingvistik va ekspressiv vositalardan o'rinli foydalangan	15%
10	matnda mantiqiy izchillikka rioya qilingan	10%

Izoh: Tahliliy insho mavzusi (mavzulari) va baholash mezonlari 4-chorak yakunidan ikki hafta oldin o'quvchilarga beriladi. Insho ikki hafta davomida o'quvchilar tomonidan mustaqil tayyorlanadi va chorak oxirida topshiriladi. Topshirilgan insholar o'qituvchi tomonidan plagiatga tekshiriladi va plagiat aniqlangan insholar baholanmaydi.

IX SINIF

9-sinf oxirida o'quvchilar yil davomida o'qilgan asarlardan **ikkitasi** asosida **tahliliy insho** yozishlari tavsiya qilinadi. (Bunda insho yozish uchun tanlangan asarlar turli janr va davrga mansub bo'lishi, asarlardan kamida biriga asosida ishlangan multfilm, badiiy film yoki spektakl bilan o'quvchilar tanish bo'lishi maqsadga muvofiq.) Bu insho quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

No	Baholash mezonlari	Yakuniy bahodagi ulushi
1	- asarning asosiy g'oyasini aniqlagan - asarning asosiy g'oyasi asar davomida qanday rivojlantirilganini (ochib berilganini) tahlil qilgan - asarning ikkilamchi g'oyalarni aniqlagan - ikkilamchi g'oyalar asarning asosiy g'oyasini ochib berishga qay darajada ximat qilayotganini tushuntirib bergan - fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltirgan	10%

	- boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g'oyalari o'z munosabatini bildirgan	
2	- asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushungan - asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'agan va nega shunday tushunganligini tushuntirib bergan - asardan xulosalar chiqara oladi va bu xulosalarni asoslab bergan	10%
3	- syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratgan - syujet nega aynan shunday qurilganligini tahlil qilgan	10%
4	- muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, metonimiya, kinoya, sinekdoxa, allegoriya) topgan - ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib bergan - muallif tiliga xos ayrim leksik, grammatik va fonetik xususiyatlarni topgan hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qilgan	10%
5	- asardagi obrazlarning bir-biriga munosabatini tahlil qilgan - dinamik obrazlarning asar davomida o'zgarishini tahlil qilgan - obrazlarga o'z bahosini bergan hamda hayotiy tajribasi va matnga tayangan holda bahosini asoslagan	10%
6	- asar va uning asosida ishlangan multfilm yoki badiiy filmlar, spektakllar, radiospektakllardagi farqlar asar g'oyasini qay darajada o'zgartirganini tahlil qilgan	5%
7	asarlarning ayrim o'xshash va/yoki farqli jihatlari ochib bergan	15%
8	o'z fikrini bayon qilishda adabiy til me'yorlariga rioya qilgan	10%
9	turli lingvistik va ekspressiv vositalardan o'rinli foydalangan	10%
10	matnda mantiqiy izchillikka rioya qilingan	10%

Izoh: Tahliliy insho mavzusi (mavzulari) va baholash mezonlari 4-chorak yakunidan ikki hafta oldin o'quvchilarga beriladi. Insho ikki hafta davomida o'quvchilar tomonidan mustaqil tayyorlanadi va chorak oxirida topshiriladi. Topshirilgan insholar o'qituvchi tomonidan plagiatga tekshiriladi va plagiat aniqlangan insholar baholanmaydi.

X SINIF

10-sinf oxirida o'quvchilar yil davomida o'qilgan asarlardan **ikkitasi** asosida **tahliliy insho** yozishlari tavsiya qilinadi. (Bunda insho yozish uchun tanlangan asarlar turli janr va davrga mansub bo'lishi, asarlardan kamida birining multimediyaga yoki san'atning boshqa turidagi talqini bilan o'quvchilar tanish bo'lishi maqsadga muvofiq.) Bu insho quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

No	Baholash mezonlari	Yakuniy bahodagi ulushi
1	<ul style="list-style-type: none">- asarning asosiy g'oyasini aniqlagan- asarning asosiy g'oyasi asar davomida qanday rivojlantirilganini (ochib berilganini) tahlil qilgan- asarning ikkilamchi g'oyalarni aniqlagan- ikkilamchi g'oyalar asarning asosiy g'oyasini ochib berishga qay darajada ximat qilayotganini tushuntirib bergan- asar yaratilgan kontekstning (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy kontekst) asar g'oyasiga ta'sirini ko'rsatib bergan- fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltirgan- boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g'oyalarga o'z munosabatini bildirgan	10%
2	<ul style="list-style-type: none">- asar matnidagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushungan- asar matnidagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'agan va nega shunday tushunganligini tushuntirib bergan- asardan xulosalar chiqargan va bu xulosalarni asoslab bergan	10%
3	<ul style="list-style-type: none">- syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratgan- syujet nega aynan shunday qurilganligini tahlil qilgan	10%
4	<ul style="list-style-type: none">- muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, metonimiya, kinoya, sinekdoxa, allegoriya, ramz) topgan- ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib bergan- muallif tiliga xos ayrim leksik, grammatik va fonetik xususiyatlarni topgan hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qilgan	10%
5	<ul style="list-style-type: none">- asardagi obrazlarning bir-biriga munosabatini tahlil qilgan- dinamik obrazlarning asar davomida o'zgarishini tahlil qilgan- obrazlarning asar g'oyasini ochib berishdagi o'rnini tahlil qilgan- obrazlarga o'z bahosini bergan hamda hayotiy tajribasi va matnga tayangan holda bahosini asoslagan	10%
6	<ul style="list-style-type: none">- asar va uning turli talqinlaridagi farqlar asar g'oyasini qay darajada o'zgartirganini yoki kuchaytirganini tahlil qilgan	5%
7	asarlarning ayrim o'xshash va/yoki farqli jihatlari ochib bergan	15%
8	o'z fikrini bayon qilishda adabiy til me'yorlariga rioya qilgan	10%
9	turli lingvistik va ekspressiv vositalardan o'rinli foydalangan	10%
10	matnda mantiqiy izchillikka rioya qilingan	10%

Izoh: Tahliliy insho mavzusi (mavzulari) va baholash mezonlari 4-chorak yakunidan ikki hafta oldin o'quvchilarga beriladi. Insho ikki hafta davomida o'quvchilar tomonidan mustaqil tayyorlanadi va chorak oxirida topshiriladi. Topshirilgan insholar o'qituvchi tomonidan plagiatga tekshiriladi va plagiat aniqlangan insholar baholanmaydi.

XI SINF

11-sinf oxirida o'quvchilar **notanish (sinfda o'rganilmagan) asar yoki undan olingan parcha** asosida **tahliliy insho** yozishlari tavsiya qilinadi. (Agar insho uchun parcha tanlansa, u mantiqiy tugallangan bo'lishi lozim. Parcha va uning muallifi haqida qisqacha ma'lumot o'quvchilarga imtihon kuni beriladi.) Bu insho quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

No	Baholash mezonlari	Yakuniy bahodagi ulushi
1	<ul style="list-style-type: none">- badiiy matnning asosiy g'oyasini aniqlagan- badiiy matnning asosiy g'oyasi matn davomida qanday rivojlantirilganini (ochib berilganini) tahlil qilgan- badiiy matnning ikkilamchi g'oyalarini aniqlagan- ikkilamchi g'oyalar matnning asosiy g'oyasini ochib berishga qay darajada ximat qilayotganini tushuntirib bergan- badiiy matn yaratilgan kontekstning (tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, adabiy kontekst) asar g'oyasiga ta'sirini ko'rsatib bergan- fikrini asoslash uchun asar matniga tayangan holda dalillar keltirgan- boshqa fanlardan olgan bilimlari va hayotiy tajribasiga tayangan holda asar g'oyalariga o'z munosabatini bildirgan	15%
2	<ul style="list-style-type: none">- matndagi eksplitsit (ochiq aytilgan) fikrlarni tushungan- matndagi implitsit fikrlarni (tagma'nolarni) ilg'agan va nega shunday tushunganligini tushuntirib bergan- matndan xulosalar chiqargan va bu xulosalarni asoslab bergani	10%
3	<ul style="list-style-type: none">- syujet elementlarini (ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya, yechim) ajratgan- syujet nega aynan shunday qurilganligini tahlil qilgan	10%
4	<ul style="list-style-type: none">- muallif qo'llagan tasviriy vositalarni (o'xshatish, metafora, metonimiya, kinoya, sinekdoxa, allegoriya, ramz) topgan- ushbu tasviriy vositalarni asarda qo'llashdan ko'zlangan maqsadni, ularning o'quvchiga ta'sirini tushuntirib bergan- muallif tiliga xos ayrim leksik, grammatik va fonetik xususiyatlarni topadi hamda ushbu xususiyatlarning o'quvchiga ta'sirini tahlil qilgan	15%
5	<ul style="list-style-type: none">- matndagi asosiy va ikkilamchi obrazlarning bir-biriga munosabatini tahlil qilgan- dinamik obrazlarning matn davomida o'zgarishini tahlil qilgan- obrazlarning matn g'oyasini ochib berishdagi o'rnini tahlil qilgan- muallifning obrazni ochib berish uchun qo'llagan vositalarini tahlil qilgan- obrazlarga o'z bahosini bergan hamda hayotiy tajribasi va matnga tayangan holda bahosini asoslagan	15%
6	o'z fikrini bayon qilishda adabiy til me'yorlariga rioya qilgan	10%
7	turli lingvistik va ekspressiv vositalardan o'rinli foydalangan	15%
8	matnda mantiqiy izchillikka rioya qilingan	10%

**UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI UCHUN ADABIYOT
FANIDAN O'QUV DASTURLARINI YARATUVCHI ISHCHI GURUH
HAQIDA MA'LUMOT**

No	F.I.Sh.	Ish joyi
1.	Yo'ldoshev Qozoqboy	Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti professori
2.	Mirzayeva Zulxumor Inomovna	Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti, f.f.d.
3.	Yo'ldosheva Muhayyo Qozoqboyevna	Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti, f.f.n.
4.	Egamberdiyeva Kamola Ibrohimovna	RTM adabiyot fani metodisti
5.	Xursanov Mahmud G'ayrat o'g'li	Surxondaryo viloyati Jarqo'rg'on tumani 34-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi
6.	Yulchiyeva Gulnora Abdullayevna	Toshkent shahar Sergeli tumanidagi 6-IDUM o'qituvchisi
7.	Kuchkarova Nigora Abdujabborovna	Namangan shahridagi Prezident maktabi
8.	Mullaboyeva Mukarramxon Odiljonovna	Namangan viloyati Uchqo'rg'on tumani 10-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi
9.	Sattibayeva Gulnora Abdumo'minovna	Namangan viloyati Uchqo'rg'on tumani 8-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi
10.	Oshiqova Shahlo Xo'jaliyevna	Namangan viloyati Mingbuloq tumani 13-DIMI
11.	Uktamov Nuriddin Erkinboy o'g'li	Namangan viloyati Uchqo'rg'on tumanidagi 37-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi
12.	Jalilov Komil Qudratovich	TEAM universiteti ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limi boshlig'i
13.	Nishonova Xurshida Yusufjonovna	Namangan viloyati Namangan shahridagi 43-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi